

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«РОЗВИТОК ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ»

Студентки 2 курсу, 6-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Страхування»

Абрамової
Олександрри
Олександрівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Кукурудз Оксана
Михайлівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор, відмінник освіти

Волосович Світлана
Василівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Сутність, функції та складові пенсійного страхування	6
1.2. Зарубіжний досвід становлення та розвитку пенсійного страхування	12
Висновки до першого розділу	18
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	20
2.1. Стан пенсійного страхування в Україні	20
2.2. Проблеми розвитку пенсійного страхування в Україні	34
Висновки до другого розділу	38
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	39
3.1. Перспективи розвитку пенсійного страхування в Україні	39
3.2. Підвищення ефективності функціонування пенсійного страхування в Україні.....	42
Висновки до третього розділу	46
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Система пенсійного страхування є одним із важливих елементів у сфері соціального страхування розвинутих країн, впливає на формування та зміну соціального статусу громадян, є відображенням виконання основних функцій держави.

З переходом України до ринкових умов господарювання виникла соціальна та економічна необхідність докорінних змін в системі державного пенсійного страхування, як однієї з важливих гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки зачіпає інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення.

Необхідною соціальною умовою функціонування системи пенсійного страхування є впевненість громадян у забезпеченості старості, у виконанні державою своїх обов'язків перед громадянами в тому, що після досягнення працюючими певного пенсійного віку вони мають право на заміну заробітної плати пенсією.

Створення Пенсійного фонду України дало змогу здійснити перехід від державного пенсійного забезпечення до обов'язкового пенсійного страхування. У зв'язку із цим велике значення має аналіз поточного функціонування системи пенсійного страхування у цілому та Пенсійного фонду України зокрема.

Актуальність теми дослідження обумовлена існуючими проблемами, що накопичуються з року в рік у системі пенсійного страхування. Так, у 2018 році Пенсійним фондом забезпечено 11,5 млн громадян пенсією. Середній розмір якої 2479,15 грн. (станом на 01.01.2018 року), а мінімальна пенсія складає 1452 грн., що означає більшість пенсіонерів живе за межею бідності. Тому, в Україні необхідність першочергового проведення широкомасштабної пенсійної реформи є викликом часу.

Одним із пріоритетних завдань пенсійної реформи є підвищення державних гарантій та досягнення більш високих соціальних стандартів у пенсійному забезпеченні громадян. Разом з тим, реформована пенсійна система покликана стати потужним джерелом довготривалих інвестицій в економіку, що сприятиме

розширенню зайнятості, зростанню доходів громадян та зміцненню фінансової бази пенсійної системи України.

Існуючі проблеми вітчизняної системи державного пенсійного страхування стали важливим аспектом дослідження вітчизняних вчених та знаходяться в центрі уваги багатьох фахівців, зокрема, вони порушуються у працях: Н. Калити, О. Кириленко, В. Надраги, О. Петрушки, Д. Полозенка, Л. Присяжної, Н. Саїнчук, В. Толуб'яка, О. Тулай, С. Юрія тощо. Зокрема, у працях Н. Калити і О. Тулай розглядаються основні проблеми, які виникають в діяльності Пенсійного фонду України та стосується наповнення бюджету ПФУ та можливих альтернативних джерел доходів. Н. Саїнчук звертає увагу на пенсійне забезпечення в Україні та необхідність зростання пенсійного віку. В. Надрага зачіпає питання можливих ризиків пенсійної системи України в контексті демографічних викликів. У наукових працях О. Кириленко, О. Петрушки та Д. Полозенка, В. Толуб'яка досліджено інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні. У праці Л. Присяжної розглянуто перспективи запровадження верифікації соціальних виплат і здійснено аналіз пілотних проектів проведеної верифікації.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є проведення аналізу пенсійного страхування в Україні, виявлення основних тенденцій і викликів та окреслення основних напрямів його удосконалення в контексті реформування пенсійної системи України.

Поставлена мета зумовила вирішення наступних завдань:

- розкрити теоретичні засади пенсійного страхування;
- охарактеризувати зарубіжний досвід становлення та розвитку пенсійного страхування;
- дослідити стан пенсійного страхування в Україні;
- проаналізувати проблеми розвитку пенсійного страхування в Україні;
- дослідити шляхи удосконалення пенсійного страхування України;
- обґрунтувати механізм забезпечення підвищення ефективності функціонування пенсійного страхування в Україні.

Об'єктом дослідження є пенсійне страхування в Україні, а також соціально-економічні відносини.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку пенсійного страхування в Україні.

Методологічна база роботи визначена положеннями світової та вітчизняної економічної думки, дослідженнями провідних науковців у галузі пенсійного страхування, а також положеннями вітчизняних законодавчих і нормативних актів.

В процесі дослідження використані такі методи наукового пізнання, як порівняння, аналіз, синтез, індукція та дедукція, аналогія, а також історичний (ретроспективний), статистичні та економіко-математичні методи.

Інформаційною основою виконання випускної кваліфікаційної роботи стали законодавчі та інші нормативно-правові акти, вітчизняна та зарубіжна наукова література з порушеної проблематики, а також офіційна звітність Пенсійного фонду України, Державною службою статистики України, інформаційні ресурси мережі Інтернет та ін., а також результати власних наукових доробків автора.

Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 50 сторінок друкованого тексту, у тому числі таблиці, рисунків. Список використаних джерел налічує 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Сутність, функції та складові пенсійного страхування

Посилення соціальної спрямованості ринкових перетворень передбачає надійний соціальний захист населення і належне пенсійне забезпечення як один із визначальних чинників суспільного добробуту. В цьому аспекті ефективність функціонування пенсійної системи та її реформування стають важливою умовою суспільного розвитку та соціальних перетворень.

Соціальний захист населення виокремився у відносно самостійну ланку системи економічних взаємозв'язків, якій притаманний власний механізм функціонування, у ході еволюції фінансової системи.

В Україні стаття 46 Конституції гарантує право кожного громадянина на соціальний захист, який включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством [23].

Сьогодні держава виконує соціальну функцію за допомогою фінансових ресурсів, зосереджених у бюджетах і державних позабюджетних фондах. Співвідношення між названими джерелами, вибір форм, видів і методів їх наповнення залежать від соціальної та фінансової політики держави в конкретний період. Однак ринкові умови господарювання передбачають активніше застосування страхового методу формування централізованих фінансових ресурсів. Він має переваги як для держави в частині залучення додаткових коштів у формі обов'язкових страхових внесків, так і для громадян як важіль, що посилює їх зацікавленість у власному соціальному захисті [21, с. 63].

Сутність страхування полягає у формуванні учасниками страхової системи спеціальних (страхових) фондів, за рахунок яких здійснюється відшкодування втрат, пов'язаних з настанням певних подій (страхових ризиків).

Захист від соціального ризику є закономірною рисою суспільства у його взаємовідносинах з людьми чи соціальними групами. Соціальне страхування виражає економічні відносини, які ґрунтуються на розподілі ризику між застрахованими особами та взаємозалежності між внесками та соціальними виплатами.

Враховуючи те, що кожний вид соціального ризику має свою природу та по-різному проявляється для різних категорій працюючих, то й форми соціального захисту повинні мати свої особливості. Найефективніша система захисту від конкретних видів соціального ризику досягається в рамках окремих секторів соціального страхування [13, с. 66]. Зокрема, законодавство України передбачає декілька видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші [33].

Захист від таких видів соціальних ризиків, як повна або часткова втрата працездатності та джерел існування в старості, внаслідок інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, є головною метою такого виду соціального страхування, як пенсійне.

Отже, сьогодні пенсійне страхування посідає чільне місце в системі соціального захисту населення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Місце пенсійного страхування в системі соціального захисту*

*складено автором на основі [65].

Сьогодні в Україні пенсійне страхування з метою формування джерел фінансування пенсій є основою пенсійної системи. Розрізняють обов'язкове та

добровільне пенсійне страхування. Згідно з вітчизняним законодавством також передбачено дві форми пенсійного страхування: обов'язкове державне пенсійне та добровільне недержавне пенсійне страхування.

Головною функцією системи пенсійного страхування є формування у спеціальних страхових фондах фінансових ресурсів, необхідних для задоволення матеріальних і соціальних потреб учасників страхової системи в разі настання зазначених вище соціальних ризиків.

Поняття «пенсійне страхування» широко застосовується у науковій літературі. Так, у підручнику «Соціальне страхування» С.І. Юрій поняття «пенсійне страхування» визначається як гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності [84]. Перевагою цього визначення є його лаконічність і, водночас, чіткість окреслення основних елементів державного пенсійного страхування.

Визначення пенсійного страхування як багатогранного явища наводить Л.Г. Стожок: «... складна підсистема, яка поєднує економічні, соціальні та правові інститути, призначені для реалізації інтересів і потреб стосовно захисту різних верств населення» [64]. З економічної позиції пенсійне страхування виступає як інститут соціальної політики. З соціальної – розглядається як складова системи соціального страхування, і як форма соціального захисту, яка дозволяє, у випадку настання соціальних ризиків, зберегти необхідні стандарти рівня та якості життя непрацездатного населення. З правових аспектів пенсійне страхування трактується як система юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при настанні страхових випадків, передбачених законодавством [64, с. 36].

Достатньо містке визначення економічної сутності пенсійного страхування подано в дослідженні О.В. Недошитко: «... це особлива сфера регламентованих державою суспільних відносин щодо формування індивідуальних страхових фондів/прав шляхом сплати пенсійних внесків і надання за їхній рахунок довічної персональної грошової компенсації (пенсійних виплат) у випадку дожиття до пенсійного віку, настання

інвалідності чи втрати годувальника членами сім'ї» [30, с. 215]. Ключова відмінність між пенсійним забезпеченням і пенсійним страхуванням, зазначає автор, полягає в тому, що останнє є засобом пенсійного забезпечення, до якого можуть також входити спеціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, соціально-побутові послуги (допомога на поховання пенсіонера), пенсійні пільги (право дострокового виходу на пенсію, обчислення пільгового стажу), гарантії мінімальної пенсії за віком, а також система пенсійних надбавок, доплат, компенсацій і підвищень [18].

Науковці зазначають, що пенсійне страхування (один із видів соціального страхування) – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності. Одна з головних форм соціального захисту, в основі, якої лежить страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності й видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян. Поняття «соціальне страхування» пов'язують із проблемою фінансового забезпечення соціальних виплат [42].

Петрушка О., досліджуючи поняття «пенсійне страхування», зазначає: «це один із видів соціального страхування, в основі якого лежить страховий метод, і в рамках якого здійснюється внесення коштів в спеціальні фонди (в обов'язковій формі у Пенсійний фонд України (в перспективі також у Накопичувальний фонд) та у добровільній формі у недержавні пенсійні фонди) суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності, а також особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, а також використання цих коштів для здійснення пенсійних виплат громадянам у зв'язку із настанням пенсійного віку або іншою умовою, передбаченою законодавством. На відміну від пенсійного забезпечення при пенсійному страхуванні проявляється накопичувальна компонента» [20].

Буряченко О. визначає: «пенсійне страхування як соціально-економічну систему взаємопов'язаних інфраструктурних елементів, учасників пенсійного

захисту й пенсійних відносин, що ґрунтується на страхових засадах, фінансовому механізмі формування страхових пенсійних фондів, інвестування/індексації накопичених пенсійних активів та подальшої виплати страхового відшкодування за умов настання страхового випадку та набуття права на пенсію, яка також передбачає інвестиційну премію» [6].

З метою забезпечення соціального захисту пенсіонерів незалежно від рівня доходу створюються форми соціального захисту, включаючи підтримку та допомогу держави тим, хто не робив з об'єктивних причин страхових внесків (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Місце пенсійного страхування в системі пенсійного забезпечення*

*складено автором на основі [31].

Населення з середнім і високим рівнем доходів підлягає державному загальнообов'язковому пенсійному страхуванню або забезпечується через самострахування та самофінансування. Джерелами покриття витрат страхових ризиків є виплати з бюджету Пенсійного фонду України або з недержавного пенсійного фонду за вибором пенсіонерів [31].

Основними завданнями системи пенсійного страхування є:

- створення та забезпечення функціонування страхових інституцій;
- акумуляція у страхових фондах необхідних фінансових ресурсів через цільові платежі (страхові внески) страхувальників;
- забезпечення збереження та відтворення цільового використання коштів страхових фондів;

- розподіл ресурсів страхових фондів між застрахованими особами в разі виникнення страхового ризику (настання страхового випадку) у вигляді страхових виплат - пенсій;
- регулювання відносин між учасниками страхової системи - страховиком, страхувальниками та застрахованими особами.

Важливою є роль держави в системі пенсійного страхування, зокрема у її правовому регулюванні. Саме держава визначає (закріплює у відповідних правових актах) принципи побудови, структуру, механізми функціонування страхової пенсійної системи, права та обов'язки її учасників, гарантує їх дотримання. За участю держави відбувається визначення основних соціально-економічних параметрів системи пенсійного страхування - розміри внесків і пенсійних виплат, право на їх одержання.

Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: обов'язкову, яка відіграє головну роль, і добровільну. У 2004 році в Україні, за прикладом інших країн, була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення (рис. 1.3).

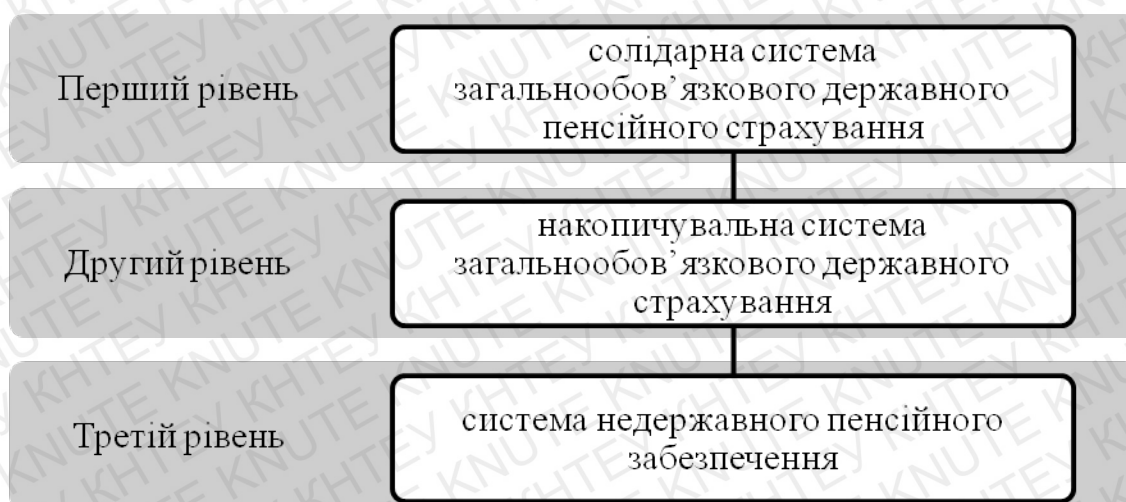

Рис. 1.3. Трирівнева система пенсійного забезпечення*

*складено автором на основі [78].

Відтак, пенсійне страхування є важливою складовою соціальної політики держави, яка спрямована на задоволення потреб людей, підвищення їх добробуту, забезпечення соціальної справедливості, стабільності та злагоди в суспільстві.

1.2. Зарубіжний досвід становлення та розвитку пенсійного страхування

Створення оптимальної моделі пенсійного страхування в Україні, спрямованої на врахування соціальних та економічних аспектів життя суспільства, є головним завданням сучасності. У зв'язку з цим вивчення світового досвіду проведення пенсійних реформ, що включає підвищення пенсійного віку, перерозподіл навантаження щодо сплати соціальних внесків між роботодавцем та працівником, часткове скасування пенсійних пільг, введення елементів формування пенсійних ресурсів за рахунок інвестування коштів громадян є дуже актуальними на сьогодні.

Період становлення пенсійного страхування передбачав одночасний розвиток солідарних і накопичувальних пенсійних систем. Так, у скандинавських країнах (Данії, Фінляндії, Норвегії і Швеції), а також у Нідерландах, Швейцарії та більшості англосаксонських держав (за винятком США) було запроваджено універсальні пенсійні системи, котрі гарантували мінімальний дохід у фіксованій величині. При цьому джерелом пенсійних виплат слугували податкові надходження до бюджету цих країн. На відміну від згаданих країн, в інших європейських державах (Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції, Італії, Іспанії), а також у США пенсійні системи розвивалися за принципами соціального страхування. В таких умовах пенсії були призначені для заміщення втраченого заробітку, а джерелом їх виплати стали страхові внески працівників і роботодавців [73]. Значні відмінності в організації пенсійного страхування у різних країнах є до цих пір, але вони не стоять на заваді ефективної реалізації покладених на нього завдань.

Проведений аналіз державного пенсійного страхування довів, що для різних держав можуть бути характерні значні розбіжності. За кордоном використовують різні моделі пенсійних систем, які містять у собі різні інститути соціального захисту, зокрема такі як пенсійне страхування. Пенсійна система більшості країн складається з трьох рівнів, складемо порівняльну характеристику цих рівнів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Рівні пенсійної системи зарубіжних країн та України

Країна	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень
Німеччина	Обов'язкове пенсійне страхування	«Пенсії від підприємства»	турбота про свою старість приватним способом
Франція	основний пенсійний режим	обов'язкове додаткове пенсійне забезпечення	добровільні пенсійні накопичення
Естонія	державне пенсійне забезпечення	обов'язковий пенсійний фонд	додатковий пенсійний фонд
Польща	національний дохід орієнтованого пенсійного плану першого рівня	обов'язковий корпоративний план	добровільні корпоративні й індивідуальні програми
Швеція	Загальна державна (базова) пенсія	Пенсія за вислугу років	особисті пенсійні збереження
Україна	солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	система недержавного пенсійного забезпечення

*складено автором на основі [73].

Рівень пенсійного страхування характеризується рядом статистичних показників. Проведемо аналіз чотирьох чинників: страхові внески – сума відрахувань у державний пенсійний фонд; відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати; пенсійний вік; рівень середньої пенсії та прожиткового мінімуму.

На сьогодні обов'язкові страхові внески складають основу пенсійної системи багатьох країн світу [39]. Водночас відрахування обов'язкових внесків у більшості країн розподілені між працівниками та роботодавцями (рис. 1.4).

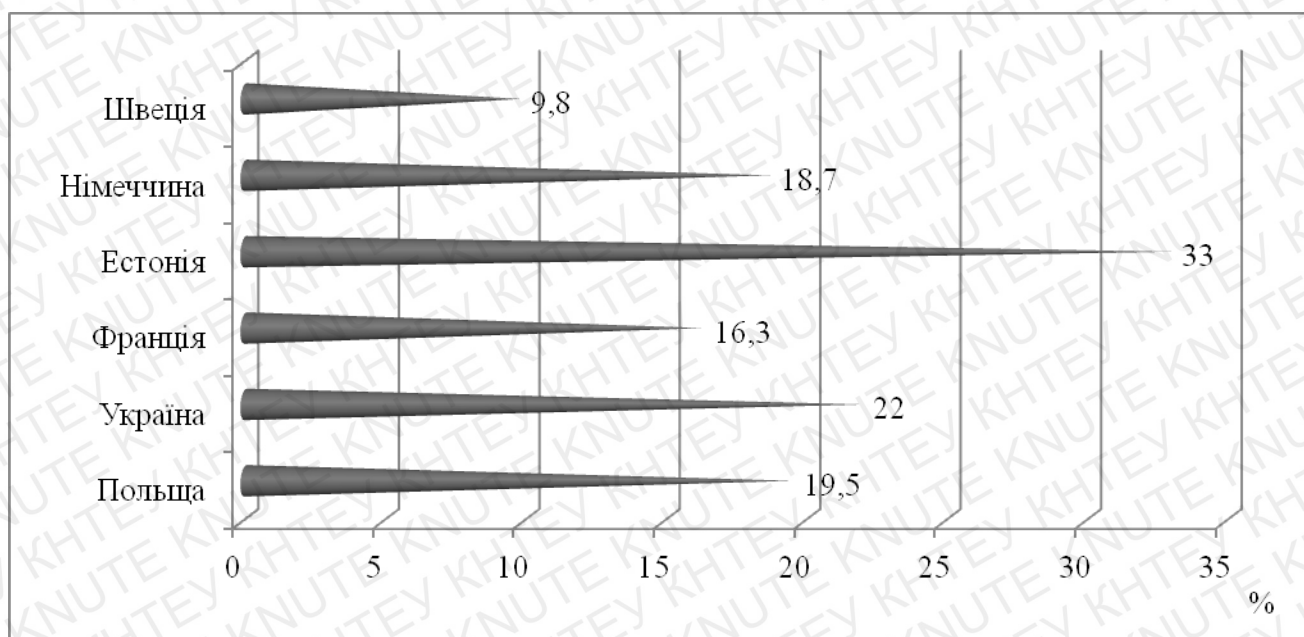

Рис. 1.4. Розмір обов'язкових пенсійних внесків у 2018 році, %

- складено автором на основі даних [39].

З огляду на рис. 1.4, розміри обов'язкових пенсійних внесків варіюються від 9,8% до 33%. У пострадянських країнах, Україні й Естонії, розмір внесків значно вищий, ніж у країнах Європейського Союзу. такий стан розглядають більшість науковців як високе податкове навантаження на фонд оплати праці порівняно з країнами Європейського Союзу. разом із тим у ФРН серед країн ЄС також спостерігають один із високих розмірів обов'язкових пенсійних внесків, але при цьому таке навантаження суттєво не впливає на стан пенсійного забезпечення громадян країни (така саме ситуація й у країнах Північної Європи). З цього можна зробити висновок, що розмір пенсійних внесків і навантаження на ФОП не є суттєвим чинником у функціонуванні пенсійної системи.

Крім розміру обов'язкових пенсійних внесків, на рівень пенсійного страхування впливає вік виходу на пенсію. Правом на отримання державної пенсії вважають досягнення певного віку, який встановлений в аналізованих країнах. У деяких випадках існує можливість піти на пенсію раніше, або продовжувати працювати після досягнення пенсійного віку. наприклад, незважаючи на те, що пенсійний вік у Німеччині складає 67 років і для жінок, і для чоловіків, вийти на пенсію можливо й раніше. для цього необхідно виплатити 0,3% пенсії за кожен недопрацьований місяць у пенсійний фонд. У Франції кожен громадянин,

незалежно від статі, має право вийти на пенсію в 60 років. однак повний розмір пенсії він зможе отримати за наявності трудового стажу 40 років. Незалежно від трудового стажу громадяни Франції отримують повну пенсію в 65 років [39]. Якщо після виходу на пенсію особа продовжує працювати, то їй нараховується надбавка в розмірі 3% пенсії за кожен рік роботи.

У багатьох країнах пенсійний вік зараз підвищується до 65–67 років, а в деяких країнах обговорюють можливість його підвищення до 70 років. Ці процеси обумовлені підвищенням тривалості життя та внаслідок цього збільшенням навантаження на пенсійну систему та економіку загалом.

Ще одним чинником реформування пенсійних систем є забезпечення гендерної рівності в європейських країнах, що виявляється в тенденції до вирівнювання пенсійного віку чоловіків та жінок. У деяких країнах пенсійний вік для чоловіків і жінок співпадає вже зараз (Франція, Швеція, Естонія), в інших країнах відбувається його вирівнювання, причому період підвищення пенсійного віку жінок достатньо довгий (Німеччина, Польща).

Так, наприклад, у Німеччині пенсійний вік підвищувався по одному місяцю на рік. Для країн Західної Європи можливість повільного підвищення пенсійного віку обумовлена тим, що пенсійний вік у них від самого початку був встановлений на достатньо високому рівні [61]. У країнах Східної Європи та колишніх країнах СРСР, де від самого початку пенсійний вік був суцільно нижчим, ніж у західних країнах, доводилося застосовувати прискорені темпи підвищення пенсійного віку (іноді навіть рік у рік) (рис. 1.5) [39].

Одночасно з підвищенням пенсійного віку збільшується й мінімальний страховий стаж, необхідний для призначення страхової пенсії за віком. Для того, щоб обмежити дострокове отримання пенсій, страховий стаж часто встановлюється навіть вище рівня мінімального страхового стажу, необхідного для призначення страхової пенсії за віком у загальновстановленому пенсійному віці. Окремі країни вже зараз, а деякі країни в перспективі, планують зв'язати зміни пенсійного віку зі зміною очікуваної тривалості життя.

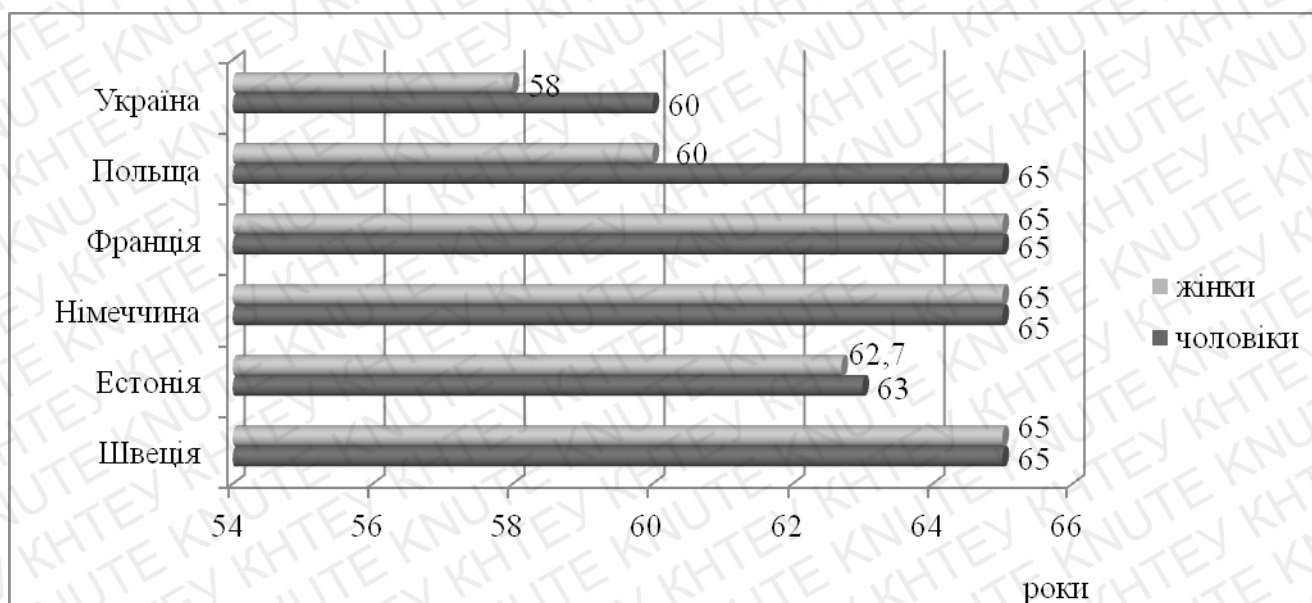

Рис. 1.5. Пенсійний вік у зарубіжних країнах та Україні у 2018 році, роки
- складено автором на основі даних [39].

У більшості досліджуваних країн пенсійний вік перевищує 60 років, хоча необхідно відзначити, що в цих країнах тривалість життя вища []. Пізніший вихід на пенсію дозволяє економити пенсійні державні ресурси, сприяючи скороченню дефіциту бюджету пенсійних фондів, що в умовах світової фінансової кризи вельми актуально.

Водночас цікаво буде проаналізувати мінімальний стаж, необхідний для виходу на пенсію, який значно різниться в різних державах (рис. 1.6) [73].

Рис. 1.6. Страховий стаж виходу на пенсію в зарубіжних країнах та Україні у 2018 році, років
- складено автором на основі даних [73].

Наприклад, у Франції він складає 40 років. У Німеччині стажрекордно низький – усього 5 років безперервної роботи. Водночас низький стаж не заважає забезпечувати застрахованим громадянам Німеччини вельми гідне пенсійне забезпечення, яке можна починати отримувати, навіть не очікуючи досягнення пенсійного віку за умови доплат страхових внесків за недопрацьований час з особистих збережень відповідно до пенсійного законодавства Німеччини.

Щодо середнього розміру пенсій, то для наглядного представлення пенсійного забезпечення в деяких країнах використаємо рис. 1.7, який містить дані щодо розміру середньої пенсії в обраних країнах [78]. З рис. 1.6 наглядно видно, що найменший страховий стаж виходу на пенсію в Німеччині – всього 5 років при середній пенсії 930 USD (рис. 1.7). В Україні пенсійний стаж стрімко зростає та підходить до відмітки 35 років, при тому, що середня пенсія становить 85 USD. Звідси можна зробити висновок, що високий пенсійний стаж аж ніяк не застава високого рівня пенсійного забезпечення [63].

Рис. 1.7. Середня пенсія та розмір прожиткового мінімуму в деяких країнах Європи у 2018 році, USD

- складено автором на основі даних [63].

Найбільший страховий стаж спостерігають у Франції та Швеції, причому показник однаковий для чоловіків і жінок. Середня пенсія в цих країнах складає

580 USD та 420 USD (рис. 1.7) відповідно при страховому стажі 40 років. У пенсійній системі Естонія встановлений менший страховий стаж, усього 15 років, але середня пенсія вища, ніж у Швеції та становить 505 USD. Пенсійна система Польщі встановила більший страховий стаж, ніж в Естонії – 25 та 20 років, але менший розмір середньої пенсії – 460 USD (рис. 1.7) [63].

Порівняно з країнами Європейського Союзу, така ситуація показує низький рівень життя населення в пострадянських країнах. У Німеччині, порівняно з іншими країнами, спостерігають найменшу диспропорцію між середньою пенсією та розміром прожиткового мінімуму.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення також спроможний послабити в майбутньому навантаження на державне пенсійне страхування та доповнити його новими схемами пенсійного страхування, які не доступні населенню в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні. Як свідчить зарубіжний досвід здійснення пенсійних реформ, їхньою суттю якраз і був перерозподіл відповідальності між державою та приватними особами [67].

Отже, під час проведення аналізу різних систем пенсійного страхування, більш досконалою та дієвою є система пенсійного страхування Федеративної Республіки Німеччини, яка має найвищий показник середньої пенсії та найнижчий пенсійний стаж.

Висновки до першого розділу

В результаті дослідження теоретичних джерел сутності пенсійне страхування, ми сформуваємо власне твердження. Пенсійне страхування – складова соціальної політики держави, щодо забезпечення пенсіонерів, яка ґрунтується на страхових засадах, внесенню страхових внесків для отримання пенсії в майбутньому. Існує декілька форм пенсійного страхування: обов'язкове та добровільне. Які формують систему пенсійного забезпечення.

Також ми проаналізували, пенсійне страхування в країнах світу та дійшли висновку, що незважаючи на відмінності систем, у більшість іноземних держав використовується багатокomпонентні пенсійні системи, які базуються на

накопичувальному принципі. Основними позитивними властивостями накопичувальної системи державного пенсійного страхування є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі в пенсійному страхуванні.

У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками та одержаними пенсійними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі, що дає змогу послабити патерналістські настрої в суспільстві. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан пенсійного страхування в Україні

Стан пенсійного страхування в Україні характеризується, як ми говорили в попередніх розділах такими показниками як: сума відрахувань у державний пенсійний фонд; відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати; пенсійний вік; рівень середньої пенсії та прожиткового мінімуму.

Основним діючим страховиком у пенсійному страхуванні є Пенсійний Фонд України. Однією із основних умов стабільного розвитку системи є мобілізація грошових коштів та їх акумуляція в бюджеті Пенсійного фонду, що забезпечує покриття його поточних витрат. Аналіз джерел фінансового забезпечення державного пенсійного страхування дає можливість зробити обґрунтовані висновки про те, в якому обсязі та за рахунок яких джерел відбулося надходження грошових коштів до бюджету Пенсійного фонду та які можливі напрямки їх використання; чи повним і своєчасним є надходження коштів до бюджету фонду.

Право на пенсію за віком мають чоловіки та жінки, які досягли пенсійного віку та мають не менше 25 років страхового стажу.

В законі України №2148-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» [43] передбачено поступова зміна пенсійної системи протягом наступних 10 років. У зв'язку з цим, через збільшення вимог до страхового стажу, громадяни нашої країни будуть виходити на пенсію відповідно до нових правил.

Формальним віком виходу на пенсію для громадян України залишився рубіж в 60 років. Але починаючи з 1 січня 2018 року право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років мають особи за наявності страхового стажу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Необхідний страховий стаж в Україні для пенсіонерів

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2018	25	15-25	15
2019	26	16-26	15-16
2020	27	17-27	15-17
2021	28	18-28	15-18
2022	29	19-29	15-19
2023	30	20-30	15-20
2024	31	21-31	15-21
2025	32	22-32	15-22
2026	33	23-33	15-23
2027	34	24-34	15-24
2028	35	25-35	15-25

*складено автором на основі [81].

Так, з 2018 року, вийти на пенсію можна при досягненні пенсійного віку, лише за умови 25 річного стажу і регулярних внесків. З кожним наступним роком вимоги до кількості необхідного страхового стажу для пенсії будуть рости (а саме буде додаватися 12 місяців). Так, до 2028-го для виходу на пенсію потрібно буде 35 років стажу. Ті, хто не зможе набрати потрібну кількість років, зможуть вийти на пенсію тільки в 63. Якщо до 65 років у людини буде менше 15 років стажу, на пенсію можна не розраховувати. Замість пенсії в такому випадку буде виплачуватися соціальна допомога, розмір якої буде визначено виходячи з даних про рівень доходів сім'ї пенсіонера.

Пенсійною реформою передбачено надання українським громадянам в проміжок з 01.01.2018 по 31.12.2020 року тимчасової державної соціальної допомоги. Вона може бути призначена непрацюючим особам, які досягли встановленого пенсійного віку (за умови страхового стажу не менше 15 років), але не отримали право на пенсійні виплати. Грошова допомога буде видаватися до того моменту, поки не буде набуто право на пенсію за віком у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Тож, давайте порівняємо суму середньої пенсій в Україні до прожиткового мінімуму за 2014-2018 роки (рис. 2.1).

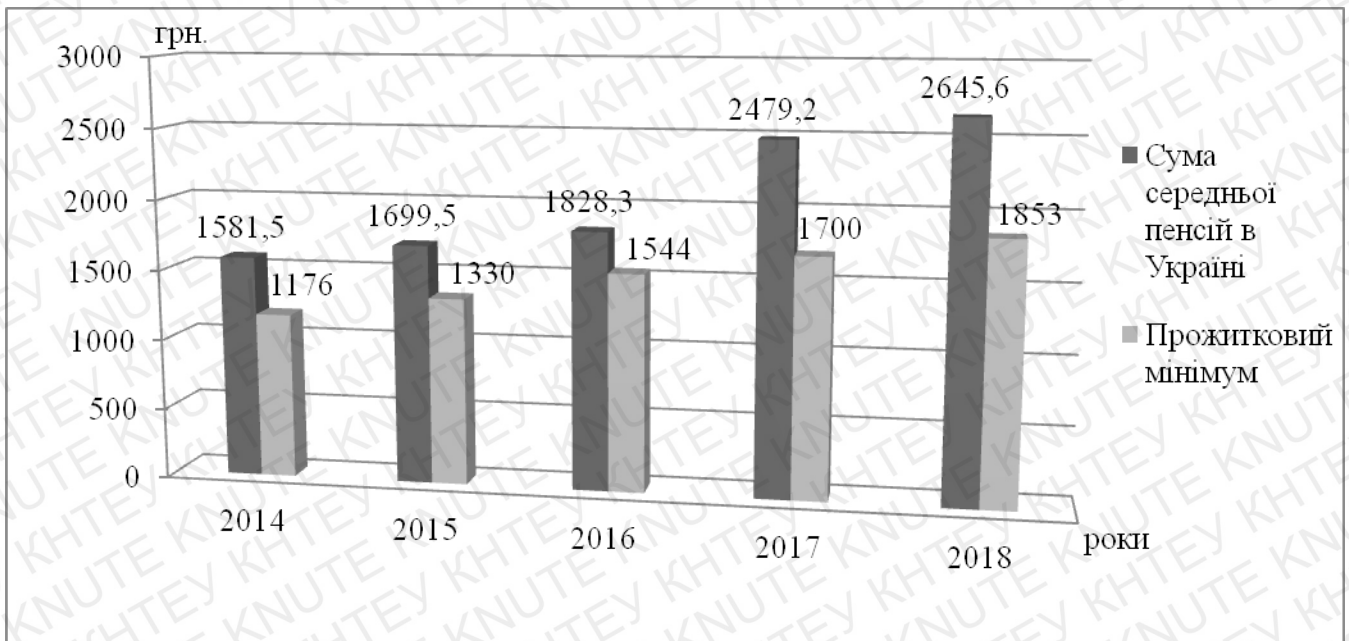

Рис. 2.1. Показники середньої місячної пенсії та прожиткового мінімуму в 2014-2018 рр.

*складено автором на основі [10].

На рис. 2.1, видно що обидва показника поступово зростають протягом досліджуваного періоду. У 2018 році середня місячна пенсія у 1,42 рази більша від прожиткового мінімуму і становить 2645,6 грн., в той час як розрив у 2014 році був 1,34 рази. Але протягом 2014-2018 років середня пенсія зросла на 1064,1 гривні (додаток А).

Наступним ми проаналізуємо відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати за період 2014-2018рр. (табл. 2.2).

Незважаючи на ріст середніх пенсій та заробітних плат, із їх співвідношення видно, що пенсійні виплати значно відстають. Якщо у 2014 році пенсія складала 45,5% заробітної плати, то у 2018 – лише 28,7%. Це сприяє незахищеності та бідності старшого покоління громадян.

Таблиця 2.2

Тенденції збільшення середньої пенсії до середньої заробітної плати за період 2014-2018 рр., грн.

Роки	Середня пенсій в Україні	Середня заробітна плата в Україні	Відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати
2014	1581,5	3455,23	0,458
2015	1699,5	4362,37	0,390
2016	1828,3	6008,00	0,304
2017	2479,2	7711,47	0,322
2018	2645,6	9222,52	0,287

*складено автором на основі [10].

Обов'язкове державне пенсійне страхування повинно бути орієнтовано на задоволення матеріальних потреб непрацездатного населення шляхом забезпечення мінімальних стандартів життя, а також на відшкодування громадянам доходу, який вони мали до втрати можливостей здатності до праці.

Однією з основних умов стабільного розвитку системи пенсійного страхування є мобілізація фінансових ресурсів та їх акумуляція в бюджеті Пенсійного фонду України, що забезпечує покриття його поточних витрат.

Бюджет Пенсійного фонду – це план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених законодавством [47].

Кошти ПФУ є складовою частиною фінансової системи України, тому планування дохідної та видаткової частин його бюджету проводиться на основі єдиних макроекономічних показників розвитку держави, які розробляє Міністерство економічного розвитку й торгівлі України [17].

Аналізуючи дані, наведені на рисунку 2.2, можемо зауважити нерівномірне зростання загального обсягу доходів ПФУ. Зокрема, в 2016 р. спостерігалось його зменшення на 3,7%, або на 9,9 млрд. грн. В інші періоди відбувалося збільшення дохідної частини ПФУ, проте не завжди воно відповідало темпам інфляції.

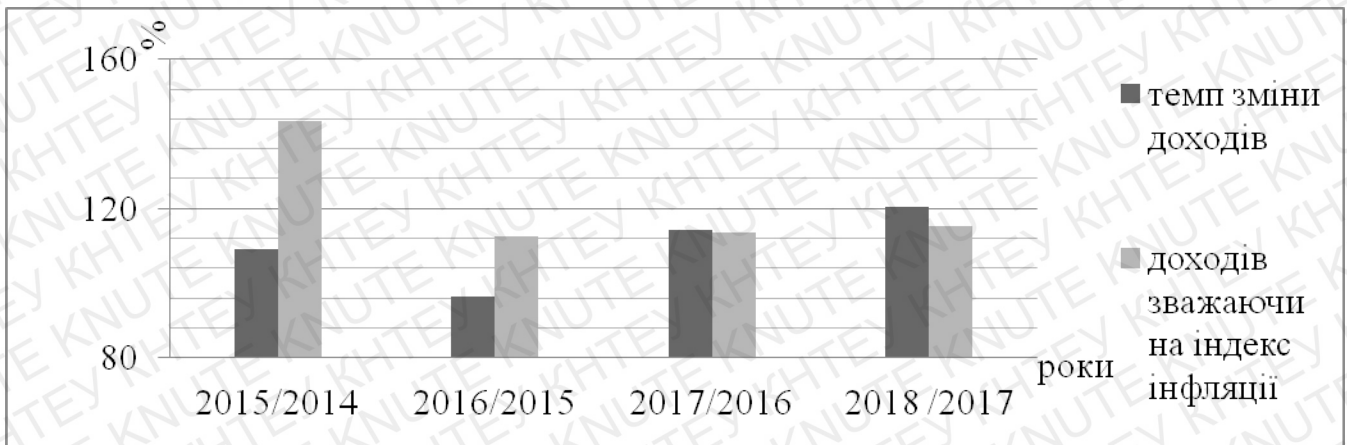

Рис. 2.2. Показники дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України в 2014-2018 рр., %

*складено автором на основі [37].

Найвищі темпи приросту доходів ПФУ у 2018 рік, коли Фонд отримав на 20,5%, або на 59,8 млрд. грн. більше, ніж у попередньому році. Проте виникають сумніви щодо реальності такого потужного приросту ресурсної бази ПФУ.

Склад ресурсної бази ПФУ упродовж 2014-2018 рр. залишався майже незмінним, за винятком 2016 р. У цей період до ПФУ надійшли кошти Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в обсязі 1500,0 млн. грн., або 0,6% усього обсягу його доходів. Це стало результатом застосування статті 25 Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», якою передбачено, що залишки коштів станом на 01.01.16 р. на рахунках Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності зараховуються Державною казначейською службою України на рахунок ПФУ [38]. Аналогічні заходи було вжито в 2014 р. відповідно до статті 27 Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» [11]. Тільки в цьому випадку кошти, перераховані Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в обсязі 2,0 млрд. грн., були зараховані до складу власних доходів ПФУ.

Іншими словами, в 2014 р. і в 2016 р. відбувся адміністративний перерозподіл державних фінансових ресурсів на користь задоволення потреб соціального захисту вітчизняних пенсіонерів.

Розглянемо структуру доходів Пенсійного Фонду в 2018 році (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Структура доходів Пенсійного фонду України в 2014-2018 рр., %

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Залишок коштів на початок року	1,0	0,6	0,3	0,3	0,2
Доходи:	99,0	99,4	99,7	99,7	99,8
власні надходження	67,1	63,8	43,5	54,2	60,4
кошти Державного бюджету України	31,0	35,6	55,6	45,5	39,4
кошти фондів соціального страхування	0,9	0,0	0,6	0,0	-
Усього доходів з урахуванням залишку	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*складено автором на основі [37].

Зауважимо також, що показники 2016 р. виділяються серед інших переважанням у структурі доходів ПФУ коштів Державного бюджету України. Якщо в інші періоди за вагомістю вони були на другому місці після власних надходжень, забезпечуючи від 31,0% (2014 р.) до 45,5% (2017 р.) усього обсягу доходів, то в 2016 р. сформували більше половини – 55,6% (додаток Б).

Частина цих коштів – це цільові збори з окремих видів господарських операцій, що відповідно до законодавства зараховуються до Державного бюджету і спрямовуються на фінансування пенсійних виплат. Це, зокрема, сплата зборів:

- з операцій з купівлі іноземної валюти в готівковій/безготівковій формі (до 2017 р.);
- при купівлі ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів;
- під час набуття права власності на легкові автомобілі;
- з операцій придбання (купівлі-продажу) нерухомого майна;
- з користування та надання послуг стільникового рухомого зв'язку [42].

Загалом, фактично за рахунок Державного бюджету України фінансуються такі потреби ПФУ:

- фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами;
- покриття дефіциту коштів, у тому числі покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань;
- компенсація роботодавцям частини фактичних витрат, пов'язаних зі сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Отже, необхідність залучення Пенсійним фондом України бюджетних ресурсів для забезпечення соціального захисту громадян зумовлена, з одного боку, існуванням різних програм пенсійного забезпечення (для різних категорій пенсіонерів), які містять відмінні від стандартних елементи пенсійних гарантій, та, з іншого боку, - нестачею власних доходів, джерела яких визначені чинним законодавством.

Оцінюючи показники офіційної звітності ПФУ, можна зауважити розмір дефіциту коштів, який супроводжує його діяльність упродовж останніх років.

Відкрито термін «дефіцит» став вживатися стосовно бюджету Пенсійного фонду з 2005 р., коли мінімальний розмір пенсії за віком було встановлено на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. У той рік дефіцит сягнув 16,3 млрд. грн. (3,6% ВВП). У 2007-2009 рр. уряд замаскував дефіцит під позички казначейства на покриття «тимчасових» касових розривів. Значні частини цих позичок не поверталися і в кінці року списувалися. У кризовому 2009 р., наприклад, така позичка сягнула 36,6 млрд. грн., з яких було повернуто лише 20,5 млрд. грн., решта 16,0 млрд. грн. були списані. У 2010-2014 рр., крім «запланованого» дефіциту, ПФУ звертався також за позичками до Державної казначейської служби України. Так, у відносно благополучному 2012 р., крім 15,3 млрд. грн., виділених з Державного бюджету України безпосередньо на покриття дефіциту, було ще списано 11,9 млрд. грн. позички, тобто загальна сума дефіциту солідарної системи сягала 27,2 млрд. грн. (1,9% ВВП) [63, с. 3].

Порівняння обсягу коштів, отриманих з Державного бюджету України для фінансового забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, з розміром фактичних видатків на вказані потреби в минулих роках дозволяє стверджувати наступне. З 2014 р. реальний дефіцит ПФУ становив не менше 10,0%. Порівняно невисокий показник дефіциту значною мірою завдячує замороженню індексації пенсій у 2014-2015 рр. Найбільшим його розмір був у 2016 р. – 35,5%. Тому з метою покриття дефіциту було використано кожен третю гривню, отриману з Державного бюджету України в 2014 р., майже половину такого ресурсу – в 2015 р. і в 2017 р. та понад 64,0% - у 2016 р. Із загальної суми асигнувань з держбюджету у 2018 році на покриття дефіциту коштів Пенсійного

фонду України спрямовано 32,1 млрд грн, що на 24 млрд грн менше, ніж у 2017 році. Це пояснюється зростанням власних доходів Пенсійного фонду України. З урахуванням непогашеної позики 2018 року (4,8 млрд грн) дефіцит бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році становив 36,9 млрд грн, що на 19,2 млрд грн (34,2%) менше відповідного показника за 2017 рік (додаток В).

Рекордна сума дефіциту Пенсійного фонду у 2016 р. пов'язана з різким зниженням розміру ЄСВ (до 22%), який сплачує роботодавець за кожного зі своїх працівників (звичайно, якщо їхня зайнятість оформлена згідно із законодавством). Кошти, які надходять з ЄСВ, розподіляються між різними фондами соціального страхування. При цьому пропорції розподілу ЄСВ були змінені так, щоб увесь дефіцит сконцентрувати в ПФУ і більш-менш забезпечити надходженнями (без доплат із бюджету) потреби інших фондів.

Отже, реальна нестача фінансового ресурсу призводила до застосування Пенсійним фондом України не тільки методу залучення, але й запозичення коштів. Тільки в 2016 р., вперше за дев'ять років, ПФУ не залучалися позики з Державного бюджету України. Водночас, було зменшено суму непогашених позик, залучених з державного бюджету в попередні роки, на суму 2,4 млрд. грн. У результаті залишок неповернутих сум позик, залучених упродовж 2007-2014 рр., на 01.01.17 р. скоротився до 48,0 млрд. грн..

Накопичення проблем фінансування ПФУ, як бачимо, має довготривалу історію. Крім факторів видаткового характеру, на наш погляд, їх спричинив і стан формування власних доходів ПФУ.

Прогнозований і стабільний стан забезпечення власними доходами державного цільового фонду є запорукою його фінансової стійкості. Тому позитивним є факт переважання власних доходів у структурі доходів ПФУ (див. табл. 2.3.), але негативним – майже щорічне недовиконання планових показників їхніх надходжень.

До власних доходів ПФУ відповідно до чинного законодавства належать:

- сума ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ;
- кошти на виплату різниці у пенсійному забезпеченні наукових (науково-педагогічних) працівників інших наукових установ, організацій, підприємств і вищих навчальних закладів;
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій;
- кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України;
- інші надходження.

Аналізуючи дані в таблиці 2.4., зауважимо практично повну залежність ПФУ у формуванні власної дохідної бази від стану сплати роботодавцями й застрахованими особами ЄСВ. Так, упродовж 2014-2018 рр. на частку коштів від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій припадає від 2,3% (у 2018 р. згідно із затвердженим планом) до 3,8% (у 2016 р.) та на частку інших надходжень – у межах 0,1% усього обсягу власних надходжень ПФУ. Решта джерел забезпечували не більше 0,2% власних надходжень.

Таблиця 2.4.

Структура доходів Пенсійного фонду України в 2014-2018 рр., %

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Власні надходження, всього, у тому числі:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- сума ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	97,3	97,3	95,9	97,1	97,6
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій	2,5	2,4	3,8	2,7	2,3
- інші надходження	0,1	0,1	0,1	0,1	-
- решта	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1

Тому при формуванні власної ресурсної бази ПФУ доводиться максимальну увагу приділяти чинникам, які впливають на отримання запланованого ЄСВ. Серед них особливе місце належить таким факторам:

1) частка ЄСВ, яка розподіляється на користь ПФУ:

Протягом 2014-2018 рр. постановами Кабінету Міністрів України розмір відрахувань від ЄСВ, які спрямовувалися в дохід ПФУ, змінювався п'ять разів. При цьому з лютого 2016 р. він неухильно зростає: з 78,5576% до 85,6215%, тобто вплив даного чинника на доходи ПФУ є позитивним;

2) ставка ЄСВ: у 2016 р. відбулося зниження розміру базової ставки ЄСВ до 22%, а також зменшення варіативності її застосування щодо різних платників і баз оподаткування (додаток Г).

Природно, що цей чинник негативно вплинув на розмір власних доходів ПФУ. Це пояснює зростання доходів Фонду у формі коштів Державного бюджету України та їхньої частки в 2016 р. (табл. 2.3.);

3) база оподаткування ЄСВ:

аналогічно, з 2016 р. відбулося різке звуження бази оподаткування ЄСВ шляхом вилучення з неї заробітної плати найманих працівників;

4) кількість платників ЄСВ – ступінь впливу цього чинника залежить від:

- регламентування законодавством переліку осіб, які зобов'язані сплачувати ЄСВ;
- можливості застосування принципу добровільності при реєстрації платником ЄСВ з наступним виконанням відповідних обов'язків;
- вжиття адміністративних заходів контролю за станом виконання роботодавцями обов'язку по реєстрації найманих працівників, виплаті їм заробітної плати в розмірі, не нижчому за встановлений законодавством мінімум, а також сплаті ЄСВ в повному розмірі.

Сукупно ці чинники зумовили зростання кількості платників ЄСВ у 2017-2018 рр. на 422,5 тис. осіб, або на 11,2%.

5) результативність заходів контролю за сплатою ЄСВ: – виникнення заборгованості по сплаті ЄСВ. Крім того, ПФУ недоотримав заплановані кошти через інші види заборгованості по платежах (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5.

Показники заборгованості з платежів до Пенсійного фонду України за 2014-2018 рр. (на кінець звітного періоду), млн. грн.

Вид заборгованості	2014	2015	2016	2017	2018
Всього, в тому числі:	14409,7	16669,0	18904,7	21037,8	29137,8
Зі сплати ЄСВ	4927,0	6594,6	7562,5	8727,4	15219,7
частка*, %	34,2	39,6	40,0	41,5	52,2
Зі сплати страхових внесків	1119,8	1068,2	1017,0	978,0	911,5
частка*, %	7,8	6,4	5,4	4,6	3,1
По фінансових санкціях і пені	524,2	514,3	500,5	497,6	488,0
частка*, %	3,6	3,1	2,7	2,4	1,7
З відшкодування регресних вимог	25,1	24,8	25,4	24,8	24,7
частка*, %	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
З відшкодування пільгових пенсій	7715,2	8362,4	9687,7	10698,5	12391,8
частка*, %	53,5	50,2	51,2	50,9	42,5
З відшкодування наукових пенсій	98,4	104,7	111,6	111,5	102,1
частка*, %	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4

*складено автором на основі [37].

Зокрема, з року в рік найбільшою – не менше половини усього обсягу заборгованості - була заборгованість з відшкодування пільгових пенсій, які призначаються застрахованим громадянам відповідно до законодавства. Із загальної суми заборгованості, наприклад у 2016 р., 4,7 млрд. грн., або майже 25%, - це борги підприємств, які перебувають у різних процедурах банкрутства, та платників, у яких відсутні активи для звернення стягнення.

Протягом 2017 року загальна заборгованість з платежів до Пенсійного фонду зросла на 8,1 млрд. грн. (38,6%), зокрема борг з відшкодування пільгових пенсій – на 1,7 млрд. грн., зі сплати ЄСВ – на 10,7% від загальної заборгованості.

Основними причинами зростання заборгованості є:

- збільшення розміру заборгованості з виплати заробітної плати;
- скрутний фінансовий стан державних підприємств;
- відсутність коштів на відшкодування пільгових пенсій [70].

Станом на 01.01.18 р. Пенсійний фонд України подав до суду позовних заяв на стягнення заборгованості на загальну суму 3,3 млрд. грн. В органах державної виконавчої служби перебувало виконавчих документів про стягнення коштів в

інтересах органів Пенсійного фонду України на суму 9,0 млрд. грн. Загалом заходами стягнення, станом на 01.01.18 р., охоплено боргу в сумі 11,9 млрд. грн., або 96,8% усієї суми заборгованості. За 2017 рік погашено заборгованість з обов'язкових платежів до Пенсійного фонду на суму 398,2 млн. грн.

Крім зазначеного, упродовж 2014-2018 рр. на надходження власних коштів ПФУ негативно впливало ненадходження у запланованому обсязі коштів на пенсійне страхування від сплати єдиного внеску від платників, які перебувають на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей.

Отже, ресурсна база ПФУ напряму залежить від стабільної економічної ситуації, подальшого зростання виробничого та трудового потенціалу, вдосконалення системи оплати праці, зокрема, зростання частки заробітної плати в собівартості продукції, збільшення доходів працюючого населення, їх детінізації, а також повноцінної реалізації норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [46].

Фактичні загальні видатки Пенсійного фонду у 2018 році становили 358,6 млрд грн, що на 67,1 млрд грн, або на 23,0%, більше порівняно з 2017 роком (Додаток Д).

На пенсійні виплати спрямовано 352,7 млрд грн. Інші видатки – 5,9 млрд грн, із них – 1,5 млрд грн – оплата послуг поштових підприємств з виплати та доставки пенсій (0,4% загальних видатків), 4,4 млрд грн – адміністративні видатки (1,2%). Структуру видатків за 2014-2018 роки розглянемо у табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

Структура видатків ПФУ за їх цільовим призначенням у 2014-2018 рр., %

Напрямок видатків	2014	2015	2016	2017	2018
Пенсійне забезпечення громадян	98,6	98,7	98,6	98,1	98,4
Витрати на доставку й виплату пенсій	0,5	0,4	0,5	0,3	0,4
Управлінські витрати	0,9	0,9	0,9	1,6	1,2

*складено автором на основі [37].

Абсолютне й відносне зростання видатків адміністративного характеру має об'єктивну природу. В їхньому складі домінують видатки на оплату праці

працівників ПФУ та оплату вартості комунальних послуг, розмір яких збільшився за рахунок різкого росту мінімальної заробітної плати в 2016 р. та вартості енергоносіїв. Крім того, в 2016 р. видатки на пенсійні виплати зменшилися на 12,3 млрд. грн., в основному, через призупинення виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Загалом на пенсійні виплати пенсіонерам з числа ВПО у 2016 р. спрямовано 11,5 млрд. грн., що на 17,9 млрд. грн. менше порівняно з 2015 р. Разом у результаті проведених заходів щодо підтвердження правомірності пенсійних виплат особам з числа ВПО економія коштів ПФУ склала 13,5 млрд. грн..

Незважаючи на наведені вище відносні показники, зауважимо, що протягом 2014-2018 рр. відбулося зростання абсолютних вимірників витрат ПФУ на основні цілі його діяльності. Так, за вказаний період витрати на пенсійне забезпечення громадян у солідарній системі збільшилися на 47,8 млрд. грн., або майже на 20,0%.

На вагу ПФУ як інституту пенсійного захисту населення додатково впливає необхідність повного та своєчасного виконання ним міжнародних зобов'язань. За ними, наприклад, у 2017 р. ПФУ було забезпечено своєчасну виплату пенсій у 18 країнах світу громадянам України, які проживають за кордоном, на суму 129,1 тис. доларів США та 1849,3 тис. євро. Пенсіонерам іноземних держав, які проживають на території України, здійснено виплату пенсій на суму 12,2 тис. доларів США та 3000,2 тис. євро. Одночасно на виплату пенсій громадянам України, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, від Пенсійного фонду Російської Федерації надійшло 41,0 млн. рос. рублів.

Проте ріст видатків ПФУ за основними його зобов'язаннями не відповідав показникам зростання ВВП. Це призвело до зменшення частки видатків ПФУ на пенсійне забезпечення громадян у ВВП країни: з 15,1% у 2014 р. до 6,7% у 2018 р. (рис. 2.3).

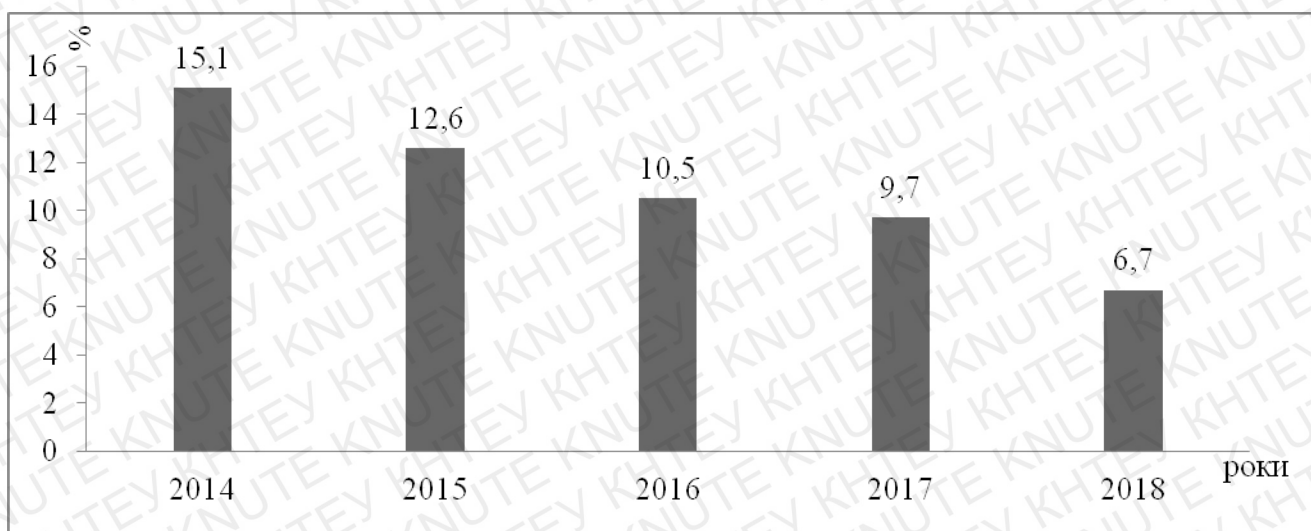

Рис. 2.3. Частка витратів ПФУ на пенсійне забезпечення громадян у ВВП в 2014-2018 рр., %

*складено автором на основі [37].

Іншими словами, узагальнених показників витратів ПФУ за основним напрямком його діяльності недостатньо, щоб оцінити роль солідарної системи в пенсійному захисті населення України. Тому виокремимо ряд чинників, які впливають на вагомість такої ролі:

Отже, Пенсійний фонд України протягом 2014-2018 рр. у межах сформованого фінансового ресурсу виконував зобов'язання держави із соціального захисту пенсіонерів. На розміри пенсійних виплат громадянам впливали різноманітні чинники, які в сукупності призвели до різкої диференціації відповідної категорії населення за рівнем фінансового забезпечення та посилення соціальної напруги в суспільстві.

2.2. Проблеми розвитку пенсійного страхування в Україні

Актуальною проблемою сьогодення, що потребує нагальних реформаційних заходів, займає тематика пенсійного страхування населення.

Незважаючи на те, що сьогодні в державі здійснено ряд важливих для подальшого розвитку пенсійної системи перетворень, її функціонування характеризується низкою проблем: низький рівень пенсій більшості осіб, що досягли пенсійного віку, тінізація заробітної плати та доходів взагалі, незбалансованість бюджету Пенсійного фонду, дефіцит якого постійно зростає.

Тому, на сьогодні для того, щоб покращити ситуацію в пенсійній системі держави, обов'язково потрібно й надалі намагатися шукати шляхи вдосконалення системи пенсійного страхування.

Сьогодні система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, з фінансової точки зору, є однією за найпроблемніших зважаючи на складні демографічні та економічні умови.

Слід зазначити, що чисельність населення України з кожним роком зменшується, а кількість пенсіонерів збільшується (рис. 2.4).

Аналіз даних рис. 2.4 демонструє стійку тенденцію щодо скорочення чисельності зайнятого економічно активного населення 15 України. Станом на 01.01.2018 р. співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів складає 1,3. Це означає, що один працюючий утримує одного пенсіонера, що свідчить про неефективність солідарної системи пенсійного забезпечення, адже для того, щоб вона працювала результативно, на одного пенсіонера має припадати п'ять платників внесків (додаток Ж).

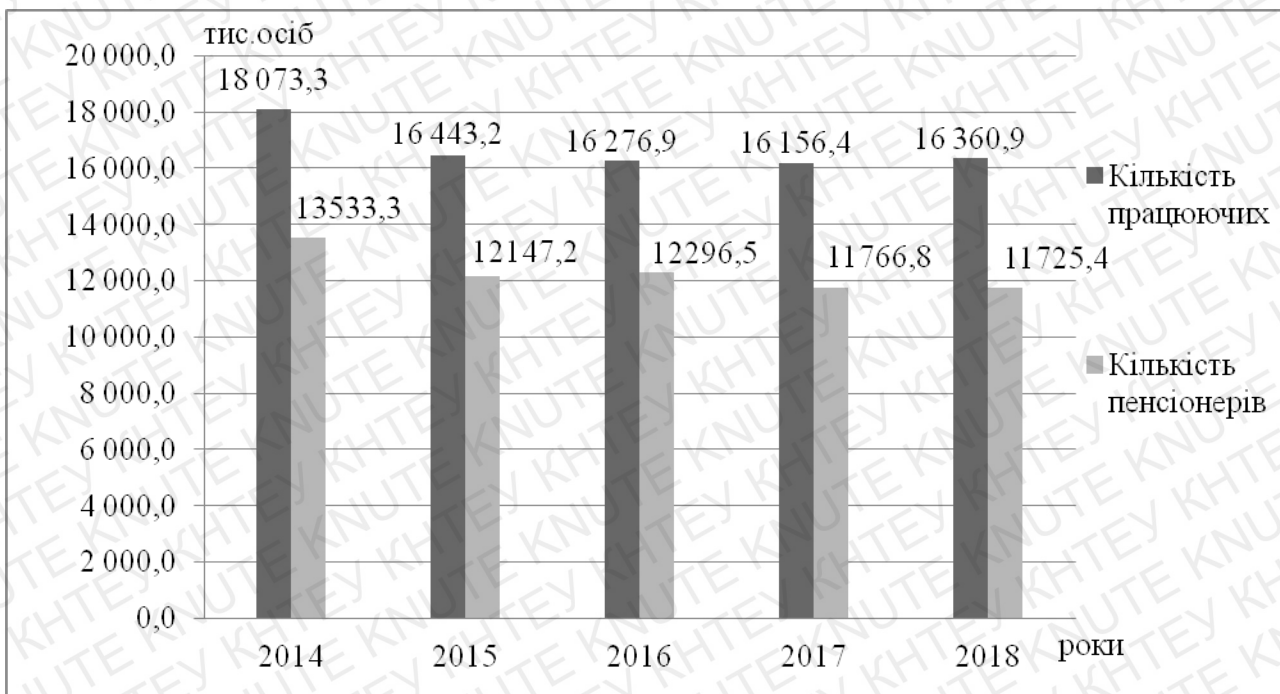

Рис. 2.6. Чисельність пенсіонерів та зайнятих в Україні у 2014-2018 рр.

*складено автором на основі [10].

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, до 2025 рр. це співвідношення осіб пенсійного віку і населення

працездатного віку досягне 50%, а до 2050 р. - 76%. За демографічними прогнозами та оцінкою експертів, ймовірність того, що Україна в короткій чи середній перспективі досягне рівня простого відтворення, дуже мала.

Ефективність функціонування солідарної системи пенсійного забезпечення можемо прослідкувати за допомогою показників виконання бюджету Пенсійного фонду України (рис. 2.5).

Розглянувши рис. 2.5, ми бачимо, що власні доходи Пенсійного Фонду України на покривають його видатки. У 2018 році власні доходи становлять 56,3% видатків. Незважаючи на збільшення доходів протягом останніх трьох років, вони є недостатніми.

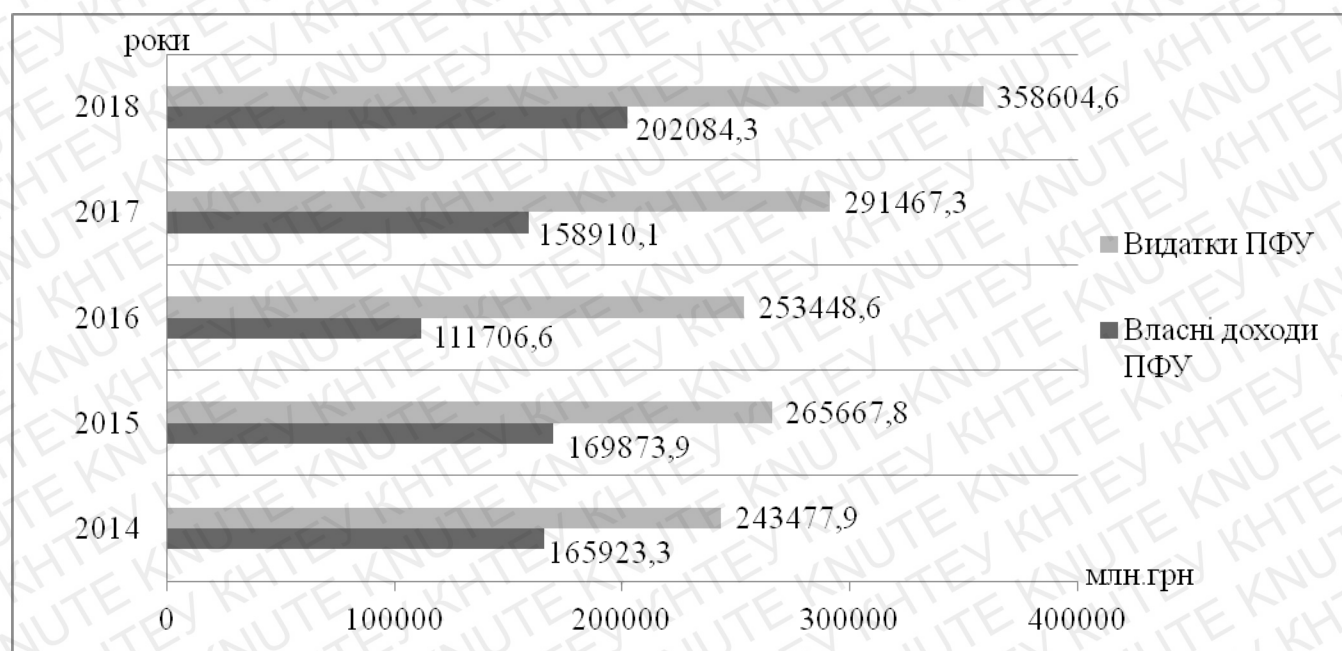

Рис. 2.7. Структура власних доходів та видатків Пенсійного фонду України у 2014-2018 роках, млн.грн

*складено автором на основі [37].

Тенденція зростання видатків бюджету ПФУ пояснюється збільшенням тривалості життя осіб, які перебувають на пенсії, скороченням чисельності зайнятих в економіці.

Аналіз статистичних даних свідчить, що темп росту видатків перевищує темп росту доходів, протягом 2014 - 2018 рр. спостерігається дефіцит бюджету ПФУ. Аналіз цих показників відображає поглиблення проблеми його

незбалансованості та неспроможність уряду вирішити її протягом останніх років, адже фінансове становище ПФУ характеризується його залежністю від дотацій із державного бюджету України.

Сьогодні держава вичерпала усі свої можливості щодо збільшення надходжень до Пенсійного фонду України за рахунок підвищення розміру страхових внесків, які є одними з найбільших у Європі та світі. Таким чином, удосконалення фінансової діяльності Пенсійного фонду України має бути спрямоване, насамперед, на розвиток страхових принципів з метою збільшення страхових виплат і збереження фінансової стійкості усієї системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Серед найважливіших завдань слід виділити необхідність забезпечити динамічний розвиток сфери зайнятості як основи формування Пенсійного фонду та гарантії його стабільного функціонування. Оскільки, недостатня кількість високооплачуваних робочих місць, безробіття, особливо серед молоді, низькі розміри заробітної плати, які не відповідають професійному рівню високоосвічених фахівців - усе це спричиняє відплив робочої сили за кордон і підриває основи пенсійного страхування.

Передумовою детінізації фонду заробітної плати має стати контроль з боку державних органів (Державна податкова служба України, Державна інспекція України з питань праці) за належним розміром заробітної плати, попереджуючи випадки її свідомого заниження роботодавцями. Наступним етапом є виведення самої економіки із «тіні», шляхом зменшення податкового навантаження. Також, позитивно вплине на детінізацію заробітної плати і зменшення податкових відрахувань із зарплати підняття розміру мінімальної заробітної плати. Крім того, доцільно проводити роз'яснення серед населення, що легальна заробітна плата вигідна насамперед робітникам. Отже, боротьба із таким явищем, як „заробітна плата у конвертах” має відбуватися за сукупністю адміністративних, економічних та правових методів. При цьому мають бути враховані інтереси як працівників, роботодавців, так і держави [76].

На сучасному етапі розвитку і в довгостроковій перспективі України слід стимулювати усі зусилля на запровадження накопичувальної системи. Оскільки її

запровадження дозволить: збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу; посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків; зменшити податковий тиск на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника; успадковувати кошти, накопичені на персональному пенсійному рахунку, застрахованим особам, родичам; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення національної економіки; розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій, а також підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавними компаніями функції управління пенсійними активами [77].

Висновки до другого розділу

Проведенні дослідження показали, що загрозливі демографічні тенденції, низький рівень офіційних заробітних плат, відсутність соціальної справедливості щодо розмірів пенсій, дефіцит Пенсійного Фонду України – усе це призвело до неспроможності існуючої в Україні солідарної системи пенсійного страхування забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів.

Зважаючи на всі ці проблеми, зазначимо, що в системі пенсійного страхування в Україні є безліч проблем, які потребують негайного вирішення. До них відносять: дефіцит ПФУ; нестабільність у сфері пенсійного страхування; пенсійне навантаження на роботодавців; низький рівень життя пенсіонерів.

Тому, на наш погляд, щоб покрити дефіцит Пенсійного Фонду України, потрібно збільшити кількість платників податків, тобто зменшити рівень безробіття, ефективно використовувати кошти фонду, а також запровадити накопичувальну систему.

Отже, щоб подолати кризовий стан, що склався в системі пенсійного страхування України, необхідно досягти таких результатів:

- забезпечення фінансової стійкості та стабільності пенсійного страхування;
- підвищення рівня життя пенсіонерів;
- заохочення громадян до заощадження на старість;
- зменшення кількості пільговиків;
- зменшення пенсійного навантаження роботодавців.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Перспективи розвитку пенсійного страхування в Україні

На сьогодні система пенсійного забезпечення України здійснює виплату пенсій громадянам з використанням солідарної моделі пенсійного страхування. Однак, в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки постає об'єктивна необхідність запровадження накопичувальної пенсійної системи. Звернемо увагу на аналізі переходу від солідарної пенсійної системи до накопичувальної, виявимо чи доцільно буде проводити такий перехід найближчим часом, а також запропонуємо практичні рекомендації відносно політики запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Важливим є вдосконалення в Україні формальних інститутів пенсійного страхування для повноцінного його функціонування. Так, правове регулювання умов пенсійного забезпечення деяких категорій громадян в Україні здійснюється окремими законодавчими актами, тому пропозиція багатьох учених щодо прийняття Пенсійного кодексу України є своєчасною та нагальною необхідною. При цьому запровадження змін у законодавстві має бути здійснено на основі відповідних фінансових розрахунків та широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення. Важливим також є формування прогресивних неформальних інститутів як невід'ємної компоненти реформування пенсійної системи країни. Серед найбільш необхідних і важливих із них, які сприятимуть реформуванню пенсійного забезпечення населення в Україні, слід назвати інститут довіри. Це особливо важливо, адже в сучасних умовах для України розвиток інституту недержавного пенсійного страхування є необхідною умовою диверсифікації джерел фінансових ресурсів у системі соціального захисту. Водночас реальне повноцінне функціонування цього інституту гальмується,

насамперед, сформованою у суспільстві недовірою населення до недержавних фондів фінансових ресурсів [86].

Пенсійне забезпечення перебуває під впливом державної пенсійної політики, напрями, форми і зміст якої значною мірою залежать від рівня розвитку країни, співвідношення соціальних інтересів, мотивації та політичної волі уряду, а також свідомої активності громадян. Пенсійна система в трансформаційний період повинна бути динамічною та адекватною до змін інституційного середовища, створювати ефективний механізм фінансового забезпечення населення. Водночас інституційне середовище України сьогодні є незрілим, адже в суспільстві не сформовано низку важливих інститутів, що не дає змоги повною мірою впровадити всі рівні пенсійної системи [79].

Однією із основних умов стабільного розвитку системи пенсійного страхування є мобілізація грошових коштів та їх акумуляція в бюджеті Пенсійного фонду України, що забезпечує покриття його поточних витрат. Аналіз джерел фінансового забезпечення державного пенсійного страхування дає можливість зробити обґрунтовані висновки про те, в якому обсязі та за рахунок яких джерел відбулося надходження грошових коштів до бюджету Пенсійного фонду та які можливі напрями їх використання; чи повним і своєчасним є надходження коштів до бюджету фонду.

Головною метою реформи чинної солідарної системи пенсійного страхування є:

- підвищити розмір заробітної плати та інших доходів населення. У сучасних умовах рівень заробітної плати працівників не повною мірою відповідає вартості робочої сили. Заробітна плата працівників повинна надавати їм можливість не тільки сплачувати податки й страхові внески, підвищувати рівень споживання, але й робити відповідні заощадження в банківських установах, формуючи тим самим фінансові ресурси для інвестування національної економіки;
- стимулювання працюючого населення до сплати єдиного внеску із легальної заробітної плати та визначення внутрішніх джерел для того, аби солідарна система була самодостатньою;

- здійснювати розрахунок величини прожиткового мінімуму, на рівні якого встановлюють розмір мінімальної пенсії, використовуючи реальні ціни на товари та послуги мінімального споживчого бюджету;
- стимулювання підвищення рівня життя населення, що сприятиме продовженню тривалості його життя і на цій основі створення передумов для підвищення пенсійного віку;
- формування зацікавленості серед усіх верств населення щодо пенсійного накопичення. Широка інформаційна політика про необхідність особистих пенсійних накопичень у засобах масової інформації, проведення відкритих лекцій, обговорень, створення безкоштовних гарячих ліній.

Оскільки в Україні сьогодні наявний вплив як інфляційних чинників, так і демографічних, а крім того, відчувається серйозна нестача інвестиційних ресурсів, можна зробити висновок, що пенсійна система України має включати елементи як солідарної, так і накопичувальної систем. Тому вибір Україною трирівневої моделі як основи для реформування чинної пенсійної системи можна вважати досить зваженим. Вона дозволить розподілити між трьома її складовими ризики, пов'язані зі змінами у демографічній ситуації, Це зробить пенсійну систему фінансовозбалансованішою та стійкішою, застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію.

Основою реформованої пенсійної системи має стати перехід від пенсійного забезпечення до системи пенсійного страхування, що ґрунтується на залежності розміру пенсії від заробітку та перерахованих страхових внесків до системи пенсійного страхування. Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено при ухваленні змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 01.10.2017 р. [46] та затвердженні Стратегії модернізації та розвитку ПФУ на період до 2020 р. [11]. Разом з тим, реформуванням солідарної системи неможливо розв'язати всі проблеми діючої пенсійної системи – забезпечення її соціальної справедливості, економічної обґрунтованості та фінансової стабільності неодмінно вимагає запровадження обов'язкової накопичувальної системи (другий рівень).

Поєднання солідарної і накопичувальної системи є найоптимальнішим варіантом, оскільки дозволяє диверсифікувати різні типи ризиків і забезпечити основні види пенсій. Найбільша вада розподільчої системи полягає у тому, що вона не дає ніяких гарантій виплати ані сьогодні, ані в майбутньому. У свою чергу, накопичувальна система забезпечує високий рівень гарантій виплати пенсій для учасників, як в даний час, так і в перспективі (при ліквідації пенсійного фонду активи розподіляються пропорційно до обсягу накопичених пенсійних прав учасників).

3.2. Підвищення ефективності функціонування пенсійного страхування в Україні

В сучасних умовах розвитку економіки України все більш актуальним стає питання щодо шляхів підвищення ефективності системи пенсійного страхування громадян. Адже пенсійне страхування є основною складовою системи соціального захисту населення, що охоплює усіх непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким проводяться у формі пенсій.

Для пошуку шляхів удосконалення та напрямків реформування пенсійного страхування України необхідно не лише розглянути та описати сучасний стан розподільної системи пенсійного забезпечення в Україні та навести приклади досвіду розвинених країн у пенсійній сфері, а й сформулювати систему показників ефективності функціонування пенсійного страхування.

Як ми говорили у попередніх розділах, система пенсійного страхування в Україні знаходиться у кризовому стані та реально поширено функціонує лише солідарна система пенсійного страхування.

Ефективність функціонування солідарної пенсійного страхування може бути описана за допомогою трьох коефіцієнтів [32]: коефіцієнт заміщення; коефіцієнт дожиття; коефіцієнт системного навантаження.

Коефіцієнт заміщення – це співвідношення розміру пенсії до розміру заробітної плати, яку працівник отримував до виходу на пенсію. Коефіцієнт

заміщення є одним із основних індикаторів ефективності пенсійної системи і фактично показує, наскільки пенсійна система здатна зберегти особі попередній рівень життя під час переходу від роботи до виходу на пенсію. На 2018 рік коефіцієнт заміщення у солідарній системі пенсійного страхування склав 33%, а у 2017 році – близько 50%. Для того щоб збільшити коефіцієнт заміщення у солідарній системі, потрібно збільшувати надходження до Пенсійного фонду України, тобто або збільшувати величину пенсійного внеску, або ж збільшувати чисельність платників такого внеску (виводити з тіні).

Коефіцієнта дожиття, що описує період життя після виходу на пенсію. Зазвичай визначається як кількість років на пенсії на десять років трудового стажу.

На рис. 3.1 зображено динаміку коефіцієнтів дожиття та заміщення у 2018 році відносно пенсійного віку.

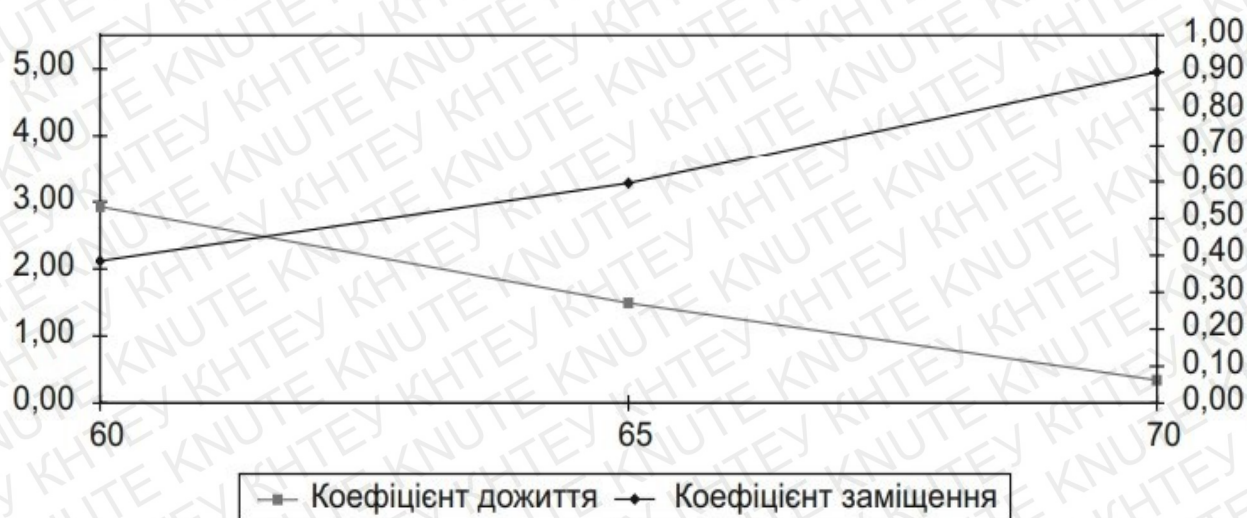

Рис. 3.1. Динаміку коефіцієнтів дожиття та заміщення у 2018 році відносно пенсійного віку

* складено автором на основі [32].

Коефіцієнта системного навантаження, тобто співвідношення кількості платників пенсійних внесків до кількості пенсіонерів. У табл. 3.1 проаналізуємо цей показник.

Таблиця 3.1

Основні показники чисельності зайнятого населення та пенсіонерів
у 2014-2018 рр., тис. осіб

Роки	Чисельність зайнятого населення	Кількість пенсіонерів	Коефіцієнт системного навантаження
2014	18073,3	13533,3	1,34
2015	16443,2	12147,2	1,35
2016	16276,9	12296,5	1,32
2017	16156,4	11956,2	1,35
2018	16360,9	11725,4	1,40

* складено автором на основі [10].

Як ми бачимо, за останні 3 роки кількість пенсіонерів зменшилась на 5%, також відповідно збільшився коефіцієнт системного навантаження на 0,05.

Вирішувати основні проблеми солідарної пенсійної системи можливо декількома шляхами. На думку автора, щоб удосконалити вітчизняну пенсійну систему, потрібно провести її подальше реформування та здійснити невідкладні заходи. А для цього держава має вжити цілий комплекс заходів для вдосконалення чинної системи пенсійного забезпечення, а саме:

I. Зменшити пенсійні внески роботодавців до пенсійного Фонду України.

Протягом багатьох років в нашій державі діє пенсійна система, організована за принципом «солідарності поколінь», де пенсійні виплати пенсіонери отримують за рахунок внесків працюючого населення. Порівнюючи інші країни (США, Німеччина, Польща, Великобританія), де існує одночасно накопичувальна та солідарна пенсійна система, обов'язкові пенсійні внески для роботодавців складають лише 6%. Наразі в Україні – одна з найвищих ставок внеску на соціальне страхування серед європейських країн. При запровадженні другого рівня пенсійної системи, основна частина пенсій з часом повинна фінансуватися не за рахунок внеску, а за рахунок обов'язкових пенсійних заощаджень працюючих. Внески робітників будуть накопичуватися на персональних рахунках, і таким чином втрачатимуть податковий характер. При цьому ставки

пенсійних внесків повинні стати нижчими, так як значна частина видатків на виплату пенсій покриватиметься за рахунок доходів від заощаджень.

II. Зменшити тінізацію ринку праці. Розвиток соціального забезпечення населення залежить, передусім, від рівня зайнятості та заробітної плати. Однак, протягом усього трансформаційного періоду в державі однією з найактуальніших проблем суспільства залишається проблема тіньового сектору. На сьогодні, «тіньова зарплата» стала однією з найбільших проблем сучасного ринку праці. За даними експертів в Україні приблизно 40% зарплати працівники отримують в «конвертах», що призводить до негативних наслідків бюджету держави та самих працюючих, які позбавляють себе багатьох соціальних гарантій. Наступним етапом є виведення самої економіки із «тіні», шляхом зменшення податкового навантаження.

Також, позитивно вплине на детінізацію заробітної плати і зменшення податкових відрахувань із зарплати підняття розміру мінімальної зарплати.

Отже, боротьба із таким явищем, як „заробітна плата у конвертах” має відбуватися за сукупністю адміністративних, економічних та правових методів. При цьому мають бути враховані інтереси як працівників, роботодавців, так і держави.

III. Провести єдиний принцип нарахування пенсій для усіх громадян України та удосконалити порядок перерахунку і підвищення пенсій. Експерти вважають можливість підвищення пенсій з урахуванням тільки інфляції, що є найбільш доречною формою коригування пенсійних доходів, особливо враховуючи бюджетний тиск, який характерний для сьогодення. Українській владі слід також розглянути можливість заборони підвищення пенсійних доходів хоча б на деякий період часу, що є абсолютно необхідним для значного скорочення дефіциту державної солідарної системи та створення умов для запровадження накопичувальної системи [7].

IV. Здійснити заходи щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. На сучасному етапі розвитку і в довгостроковій перспективі України слід стимулювати усі зусилля на запровадження накопичувальної системи. Оскільки запровадження її дозволить:

збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу; посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків; зменшити податковий тиск на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника; успадковувати кошти, накопичені на персональному пенсійному рахунку, застрахованим особам, родичам; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення національної економіки; розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій, а також підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавними компаніями функції управління пенсійними активами [87].

Висновки до третього розділу

Отже, ефективність функціонування пенсійної системи може бути описана набором показників, такими як коефіцієнти заміщення, дожиття та показник пенсійного віку. Коефіцієнт заміщення по суті демонструє рівень виплачуваних пенсій у відношенні до рівня заробітної плати, та знаходиться в оберненій залежності до показника пенсійного віку. Отже, для підтримки рівня життя пенсіонерів на гідному рівні необхідно поступово збільшувати пенсійний вік.

Вдосконалення солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні повинно включати ряд заходів щодо обґрунтованої зміни пенсійного віку, зменшення навантаження на розподільну систему шляхом розвитку додаткових механізмів пенсійного забезпечення та ряд параметричних реформ.

Одним з важливих критерієм ефективності системи пенсійного страхування в Україні наступних кількох років є запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка доповнить солідарну (розподільну) пенсійну систему. Для цього Законом передбачено

створення необхідних соціально-економічних, організаційних і технічних передумов для забезпечення ефективної роботи Накопичувального фонду і мінімізації дефіциту коштів солідарної системи пенсійного страхування в перехідний період. За 2-3 роки необхідно забезпечити створення інституційної та регуляторної бази накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, набути досвіду функціонування добровільних пенсійних фондів, створити умови для подальшого розвитку фондового ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Велика кількість ризиків визначає напрямки соціального захисту населення, невід'ємною складовою яких останні понад сто років є пенсійний захист. Він реалізується засобами, як пенсійного забезпечення, так і пенсійного страхування, щоб забезпечити соціальний захист пенсіонерів незалежно від рівня їхнього доходу: для населення з низьким рівнем доходу – за рахунок бюджетних асигнувань у формі соціальної допомоги; для населення із середнім і високим рівнем доходу – засобами страхування.

Пенсійне страхування виражає економічні відносини, які ґрунтуються на розподілі ризику між застрахованими особами та взаємозалежності між внесками та соціальними виплатами з визначених фондів. Провідним інститутом підсистеми пенсійного захисту населення в нашій державі є Пенсійний фонд України. Його діяльність спрямована на виконання обов'язків щодо організації та забезпечення належного рівня пенсійного захисту населення. Можливості повноцінного виконання Пенсійним фондом України власних функцій прямо залежать від стану його наповнення коштами.

Ресурсна база ПФУ протягом 2014-2018 рр. зростала нерівномірно. Зокрема, в 2016 р. спостерігалось її зменшення на 3,7%, або на 9,9 млрд. грн. В інші періоди відбувалося збільшення дохідної частини ПФУ, проте не завжди воно відповідало темпам інфляції. Також щороку, крім 2016 р., недовиконувався план з формування дохідної частини ПФУ на 0,9- 3,0%. Склад ресурсної бази ПФУ упродовж 2014-2018 рр. залишався незмінним. Проте в 2014 р. і в 2016 р. відбувся адміністративний перерозподіл державних фінансових ресурсів на користь задоволення потреб соціального захисту вітчизняних пенсіонерів за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в обсязі 2,0 і 1,5 млрд. грн., відповідно, або 0,6% усього обсягу доходів ПФУ.

Структура ресурсної бази ПФУ передбачає переважання його власних надходжень (43,5-67,1% усього обсягу надходжень), а також вагомість коштів Державного бюджету України (31,0-55,6%, відповідно).

Необхідність залучення ПФУ бюджетних ресурсів для забезпечення соціального захисту громадян зумовлена існуванням різних програм пенсійного забезпечення, а також нестачею власних доходів. Проведене порівняння обсягу коштів, отриманих з Державного бюджету України для фінансового забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, з розміром фактичних видатків на вказані потреби дозволяє стверджувати, що реальний дефіцит ПФУ становив не менше 10,0% дохідної бази. Найбільшим розмір дефіциту був у 2018 р. – 35,5%.

Власна дохідна база ПФУ на 95,9-97,6% залежить від стану сплати ЄСВ роботодавцями й застрахованими особами.

Чинне законодавство України регламентує напрямки використання коштів ПФУ, зокрема й виплати в межах програм соціального захисту пенсіонерів. Оцінка структури видатків ПФУ за 2014-2018 рр. дозволяє підтвердити цільове спрямування його ресурсу - не менше 98,6% усього обсягу видатків - на соціальний захист громадян. За вказаний період витрати на пенсійне забезпечення громадян у солідарній системі збільшилися на 47,8 млрд. грн., або майже на 20,0%.

Діяльність Пенсійного фонду України в сучасних умовах диктує низку викликів, які в умовах пенсійної реформи потребують подальшого удосконалення з метою ліквідації тіньових схем нелегального отримання пенсійних виплат та необхідності легалізації заробітних плат, що у подальшому обумовить зростання надходжень ЄСВ, а відтак, і доходів Пенсійного фонду. Аналіз вітчизняної практики державного пенсійного страхування доводить, що ефективність її функціонування є вкрай низькою. Це зумовлено такими негативними факторами:

- 1) незадовільний макроекономічний стан, що проявляється у дефіциті бюджету Пенсійного фонду, який не повною мірою забезпечує фінансування пенсій за рахунок власних джерел;
- 2) погіршення демографічної ситуації, старіння населення і необхідність збільшення обсягу коштів для їх забезпечення веде до зростання пенсійного навантаження на населення працездатного віку;

3) співвідношення чисельності отримувачів пенсій і платників внесків до Пенсійного фонду наблизилася до критичної межі, що свідчить про неможливість пенсійногозабезпечення при збереженні такого співвідношення;

4) нестабільність законодавчої бази (постійне внесення змін до чинного законодавства, перерахунки пенсій, пов'язані зі зміною законодавчо-нормативної бази);

5) економічно необґрунтований порядок встановлення таких державних соціальних стандартів як: прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата (встановлення мінімального розміру пенсії на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, викликає зрівнялівку у пенсійному забезпеченні, підвищення соціальної напруги у суспільстві, нівелює роль трудового стажу);

б) не повною мірою відповідає реаліям сьогодення нова формула розрахунку пенсій, оскільки індивідуальний коефіцієнт заробітку розраховується як відношення заробітної плати, з якої сплачені страхові внески, до середньої заробітної плати по Україні за останні три роки.

В умовах відсутності другого та нерозвиненості третього рівня пенсійної системи, особливу увагу слід приділити удосконаленню солідарної системи пенсійного страхування. Водночас, забезпечення соціальної справедливості, економічної обґрунтованості та фінансової стабільності в пенсійному страхуванні неодмінно вимагає запровадження обов'язкової накопичувальної системи. Саме тому поєднання першого та другого рівнів пенсійної системи є оптимальним варіантом розвитку державного пенсійного страхування в Україні, оскільки дає змогу диверсифікувати різні типи ризиків і забезпечити основні види пенсій.

Таким чином, лише комплексне, обґрунтоване та зважене реформування системи державного пенсійного страхування стане впевненим кроком на шляху побудови повноцінної системи соціально-економічних гарантій для осіб пенсійного віку. При цьому пенсійна реформа, що впливає на усі сфери соціально-економічного та політичного життя країни, повинна стати складовою ринкових перетворень в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Official site of Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (Last accessed: 16.05.2019).
2. Pensions in different countries of the world. URL: <http://pensiya-expert.ru/> (Last accessed: 19.05.2019).
3. Rozanov A. Public pension fund management: best practice and international experience. *Asian Economic Policy Review*. 2015. № 10. P. 275–295.
4. Башко В.Й. Шляхи досягнення збалансованості пенсійної системи в Україні / Й.В. Башко // *Фінанси України*. – 2015. - № 6. – С. 97-107.
5. Братюк В.П., Біла М.М. // *Фінансове регулювання зрушень в економіці України: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. – Мукачево : МДУ, 2019. - С. 23-24
6. Буряченко О. Пенсійна система України: еволюція розвитку [Електронний ресурс] : О. Буряченко // *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. – 2015.- Вип. 15. – Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Burjachenko.pdf
7. Воробйов Ю. М. Аналіз стану державного пенсійного страхування в Україні / Ю. М. Воробйов, В. А. Гладжиурка // *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. – 2009. – № 3 (4). – С. 6–13.
8. Глобальний індекс пенсійного забезпечення (Melbourne Mercer Global Pension Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalpensionindex.com/>
9. Гонтмахер Е. Пенсионные системы: мировой и российский опыт / Е. Гонтмахер // *Общество и экономика*. – 2008. – № 9. – С. 37–80.
10. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління»; за заг. ред. М.Я. Азарова. – К., 2011. – Т. 4 : Державні соціальні видатки: напрями раціоналізації та підвищення ефективності. – 2011. – 608 с.

12. Дробот Я.В. Проблеми та напрямки реформування пенсійної системи в Україні [Електронний ресурс] : Я.В. Дробот, Н.В. Резніченко // Фінансовий простір. – 2016. – № 1. – С. 63-66. – Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1601/16djvsvu.pdf>
13. Економіка, інноватика та сучасні бізнес-технології: актуальні проблеми та розвиток: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 10–11 червня 2019 року). – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – 140 с.
14. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 № 1058-IV. – [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723-2017-%D1%80>.
15. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 № 1057-IV. – [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
16. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668->
17. Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення Пенсійного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=208504&cat_id=95711
18. Калита Н. В. Система пенсійного забезпечення в Україні : необхідність і основні напрями реформування // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Економіка. 2009. Вип. 47. С. 7–11.
19. Кириленко О. П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с.
20. Кириленко О., Петрушка О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні // Журнал європейської економіки. 2013. Т. 12. № 1. С. 79–95.
21. Кириченко А.В. Розвиток соціального страхування в Україні : [монографія] / А.В. Кириченко. – К. : ЦП “КОМПРИНТ”, 2017. – 197 с.

22. Коваль О.П. Перспективи визначення пенсійного віку в Україні на період до 2050 року / О.П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1 (26). – С. 88.
23. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
24. Лондар С.Л. Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України. – 2012. - № 5. – С. 27-39.
25. Маслічук С.А. Фінансові аспекти реформування пенсійних систем [Електронний ресурс] : С.А. Масліняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Серія «Економіка». – Вип. 25. – 2014. – С. 119-124. – Режим доступу: <http://esj.oa.edu.ua/articles/2014/n25/22.pdf>
26. Міжнародна організація з праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.
27. Міндова О.І. Еволюція сучасної моделі системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]: О.І. Міндова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 109-111. - Режим доступу:http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/7_2_2016ua/30.pdf
28. Мортіков В.В. Вигоди та втрати внаслідок функціонування системи державного пенсійного страхування / В.В. Мортіков // Фінанси України. – 2014. - № 6. – С. 40-48.
29. Надрага В.І. Фінансові ризики розбудови пенсійної систем и в Україні: демографічний аспект / В.І. Надрага // Фінанси України. – 2015. - № 1. – С. 79-86.
30. Недошитко О.В. Система пенсійного забезпечення в Україні / О.В. Недошитко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13 – С. 214–221.
31. Новіцька Є.В. Сучасний стан системи пенсійного забезпечення в Україні, проблеми та шляхи удосконалення [Електронний ресурс] : Є.В. Новіцька. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/governmgmt/2016/267-255-18.pdf>

32. Овчаренко Я. І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4927>.
33. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : закон України від 14.01.98 р. № 16/98-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/16/98-вр
34. Основні показники зі сплати ЄСВ за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/6217-osnovn-pokazniki-z-splati-yesv-za-2017-rk.html>
35. Пенсійна реформа: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/pensiyna-reforma-vyklyky-ta-perspektyvy>
36. Пенсійне навантаження. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://cost.ua/news/683-pension-burden2019>.
37. Пенсійний фонд України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish>
38. Петрушка О. Шляхи удосконалення практики мобілізації доходів Пенсійного фонду України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – Вип. 16. – С. 136–139.
39. Петрушка О.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні [Електронний ресурс] : О.П. Петрушка, Ю.В. Баніт // Наука й економіка. – 2015. - № 1. – С. 19-27. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nie_2015_1_5
40. Полозенко Д. В. Розвиток пенсійної системи України // Фінанси України. 2010. № 10. С. 15–19.
41. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України» від 23.07.2014 № 280
42. Присяжна Л. Верифікація соціальних виплат // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: <http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com>

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 21-48-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19>

44. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій [Електронний ресурс] : закон України від 03.10.17 р. № 2148-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19>

45. Про внесення змін до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс] : закон України від 15.07.99 р. № 967-XIV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/967-14>

46. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : закон України від 09.07.03 р. № 1058-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

47. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-п>.

48. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.14 р. № 280. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>

49. Про затвердження Порядку розроблення, затвердження та виконання бюджету Пенсійного фонду України [Електронний ресурс] : постанова правління Пенсійного фонду України від 31.08.09 р. № 21-2. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0897-09>

50. Про затвердження Порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.98 р. № 1740. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1748-98-п>

51. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] : закон України від 08.07.11 р. № 3668-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>

52. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

53. Про невідкладні заходи щодо погашення заборгованості з виплати пенсій [Електронний ресурс] : указ Президента України від 31.08.98 р. № 957/98 . – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/957/98>

54. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : закон України від 09.07.03 р. № №1057-IV. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1057-15

55. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс] : указ Президента України від 13.04.1998 № 291/98. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/291/98>

56. Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України [Електронний ресурс] : послання Президента України від 10.10.01 р. № 1-14/1349. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/n1_14100-01

57. Про пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : закон України від 05.11.91р.№№1788-XII.– Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

58. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 14.04.16 р. № 1099-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1099-19>

59. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 21.12.93 р. № 3758-XII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.

60. Саїнчук Н. В. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні // Науковий вісник Чернівецького університету. 2014. Вип. 681. Економіка. С. 79–84.

61. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем [Електронний ресурс]. – 2019. – Випуск 4. – Режим доступу : www.finrep.kiev.ua

62. Семенуха Р. Першочергова реформа. Яка доля чекає майбутніх пенсіонерів? / Роман Семенуха // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. - № 15. – С. 4.
63. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc.2016 р.
64. Соціальне страхування : навч. посіб. / За заг. ред. О. П. Кириленко, В. С. Толуб'яка. Тернопіль : Економічна думка, – 2016. – 353 с.
65. Соціальний захист населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2017. – 123 с.
66. Сучасний стан та проблеми пенсійного страхування в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.ukr.vipreshebnik.ru/finans/4540-suchasnij-stanta-problemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrajini.html (дата звернення: 3.06.2019 р.).
67. Ткач О. Пенсійні уроки для України. Польський досвід / Олександр Ткач // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. - № 35. – С. 6.
68. Ткачева Т.Ю., Афанасьєва Л.В. Экономическая безопасность в бюджетно-налоговой сфере экономики: монография. – 2016г. – 315 с.
69. Ткаченко Л. Параметри чи структура: що змінювати в пенсійній системі? / Лідія Ткаченко // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2016. - № 36. – С. 1, 7.
70. Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні / Л. Ткаченко // Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. – 2018. – 40 с.
71. Ткаченко Л. Пенсії та соціальне страхування в Україні: першочергові завдання / Лідія Ткаченко // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2016. - № 16. – С. 1, 7.
72. Ткаченко Л. Солідарна пенсійна система: про справжні чинники неефективності / Лідія Ткаченко // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. - № 20. – С. 7.

73. Третяк В.П. Залучення досвіду провідних країн до реформування системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс] : В.П. Третяк, К.О. Андрєєва. - Режим доступу : <http://periodicals.karazin.ua/soceseconom/article/view/8256/7766>
74. Третьякова Г. П'ять «солідарних» вад. Чому реформи потребує не лише перший рівень пенсійної системи / Галина Третьякова // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. - № 23. – С. 7.
75. Тропіна В. Пенсійна реформа в Україні: результати та перспективи / Валентина Тропіна // Світ фінансів. – 2013. – Вип. 4. – С. 175-179.
76. Тулай О. І. Актуальні проблеми діяльності Пенсійного фонду України // Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 132–139.
77. Федорець М. Г. Сучасний стан та основні напрями реформування пенсійної системи в Україні [Електронний ресурс] / М. Г. Федорець, О. А. Куліш // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – Режим доступу: <http://www.jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1484/1513>.
78. Філіпчук П.В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду [Електронний ресурс] : П.В. Філіпчук. - Режим доступу : http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf
79. Філоненко О. А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / О. А. Філоненко // Наукові праці. Державне управління. – 2014. – Т. 242 (№ 230). – Режим доступу: <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60534>.
80. Чиж О.М., Дзямулич М.І. Необхідність формування системи недержавного пенсійного страхування в Україні. Економічний форум. № 2. – 2019. – С. 229-233.
81. Шаварина М. Пенсійне страхування: теорія, вітчизняні реалії та перспективи / Марія Шаварина, Надія Шаманська // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 4. – С. 63-75.
82. Шевченко Н.П. Сучасний стан та перспективи розвитку пенсійної системи України. Молодий вчений № 4(68). – 2019. – С. 98-102.

83. Шпильовий С.Є. Проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні та шляхи її вдосконалення [Електронний ресурс] : С.Є. Шпильовий. - Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/vijskovo_specialni_nauky/articles/shpyliovyi-s-e-the-problems-of-the-pension-system-in-ukraine-and-the-ways-of-it_18255.pdf.

84. Юрій С. І. Фінанси: підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова — 2-ге вид. переробл. і доповн. — К. : Знання, 2012. — 687 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://libfree.com/158810313_finansiderzhavniy_borg_sutnist_sotsialnoekonomichni_naslidki.html.

85. Юшко С.В. Навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання як чинник тінізації доходів громадян / С.В. Юшко // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 32–45.

86. Якимова Л.П. Еволюція пенсійної системи України / Л.П. Якимова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. – Івано-Франківськ: ПНУ, 2010. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 37–46.

87. Яценко В. Солідарно-накопичувальні «правда і кривда»: чого чекати українцям від пенсійної реформи / Володимир Яценко // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. - № 32. – С. 6.

Додаток А

Динаміка та порівняння середньої пенсії, заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні
протягом 2014-2018 років

	Середня пенсій в Україні на 01.01.	Темп приросту (поточний рік/ базисного)	Середня заробітна плата в Україні на 01.01.	Темп приросту (поточний рік/ базисного)	Прожитковий мінімум	Темп приросту (поточний рік/ базисного)	Відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати	Відношення середньої пенсії до прожиткового мінімуму
2014	1526,1		3148		1176		0,485	1,298
2015	1581,5	3,63	3455	9,75	1176	0,00	0,458	1,345
2016	1699,5	7,46	4362	26,25	1330	13,10	0,390	1,278
2017	1828,3	7,58	6008	37,73	1544	16,09	0,304	1,184
2018	2479,2	35,60	7711	28,35	1700	10,10	0,322	1,458

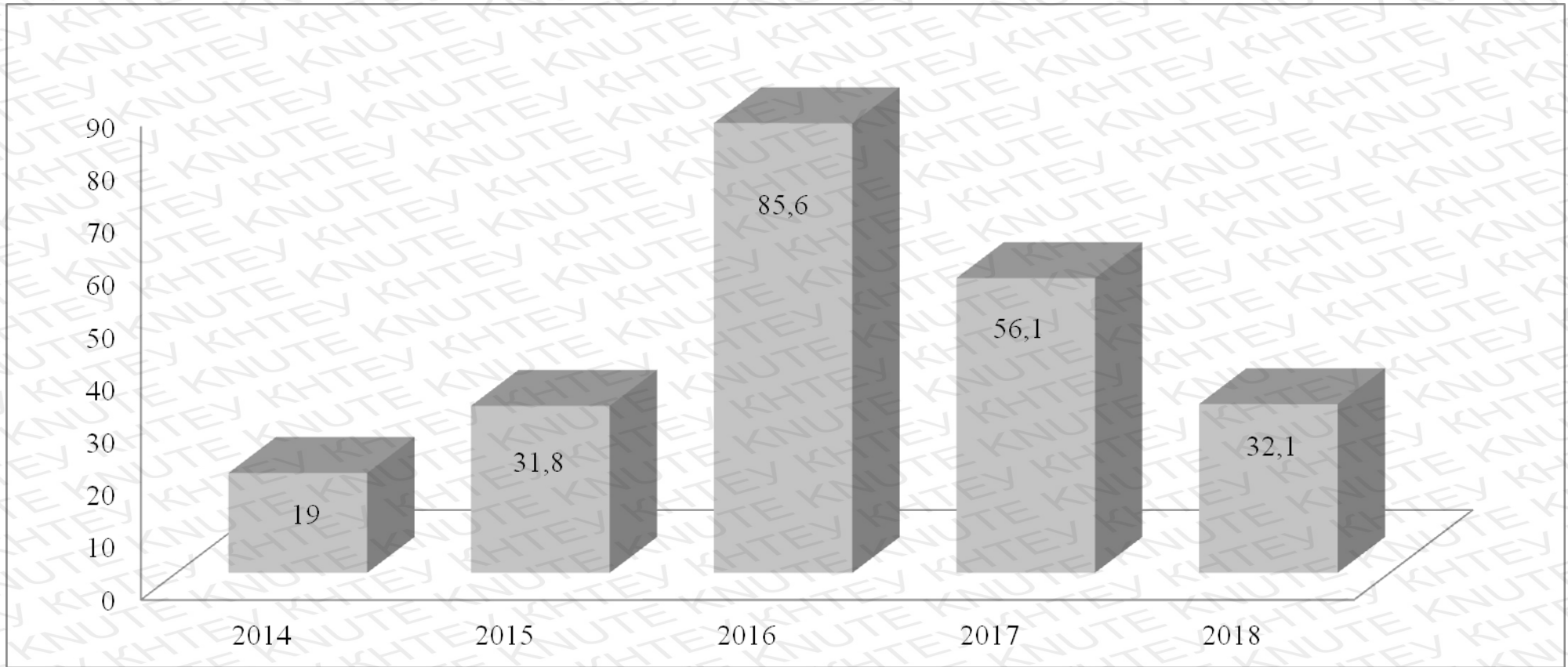
Додаток Б

Доходна частина Пенсійного фонду України у 2014-2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018
Фактичні надходження	241871,7	264767,8	255801,1	292369,8	352175,3
- власні кошти	165923,3	169873,9	111706,6	158910,1	202084,3
- кошти Державного бюджету	75813,9	94873,6	142587,6	133459,7	150091
Темп зміни доходів		109,1	96,3	114,2	120,6
Темп зміни з впливом індексу інфляції		143,3	112,4	113,7	115,3
Структура доходів Пенсійного фонду України					
Залишок коштів на початок року	1,0	0,6	0,3	0,3	0,2
Доходи:	99,0	99,4	99,7	99,7	99,8
власні надходження	67,1	63,8	43,5	54,2	60,4
кошти Державного бюджету України	31,9	35,6	56,2	45,5	39,4
Усього доходів з урахуванням залишку	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Додаток В

Покриття дефіциту Пенсійного фонду України у 2014-2018 роки, млрд грн

Додаток Г

Ставки ЄСВ у 2014-2018 рр., %

Платники	Статус платника та база нарахування ЄСВ			
	2014-2015		2016-2018	
	роботодавці (фонд оплати праці)	наймані працівники (заробітна плата)	роботодавці (фонд оплати праці)	фізичні особи (винагорода за договорами)
Підприємства, фізичні особи – підприємці, самозайняті особи на доходи найманих працівників	36,76 – 49,7	3,6	22	22
Підприємства, фізичні особи – підприємці, самозайняті особи на доходи найманих працівників-інвалідів	8,41	3,6	8,41	22
Підприємства та організації всеукраїнських громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менш як 50% загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25% суми витрат на оплату праці	-	-	5,3	5,3
Підприємства та організації громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менш як 50% загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25% суми витрат на оплату праці	-	-	5,5 – на доходи працюючих інвалідів, 22 – на доходи інших працівників	22
Винагорода за договорами про виконані роботи, надані послуги	34,7	2,6	-	-
Оплата тимчасової непрацездатності для працівників-інвалідів	8,41	2,0	-	-
Оплата тимчасової непрацездатності для інших працівників	33,2	2,0	-	-

Додаток Д

Видаткова частина Пенсійного фонду України у 2014-2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018
Видатки ПФУ	243,5	265,7	253,5	291,5	358,6
Частка видатків ПФУ у ВВП країни	15,3	13,4	10,6	10,2	11,7
Структура видатків Пенсійного фонду України					
Пенсійне забезпечення громадян	98,6	98,7	98,6	98,1	98,4
Витрати на доставку й виплату пенсій	0,5	0,4	0,5	0,3	0,4
Управлінські витрати	0,9	0,9	0,9	1,6	1,2

Додаток Ж

Динаміка кількості пенсіонерів та працюючих в Україні у 2014-2018 рр.

	Кількість працюючих, тис. осіб	Темп зміни чисельності працюючих, %	Кількість пенсіонерів, тис. осіб	Темп зміни чисельності пенсіонерів, %	Відношення чисельності пенсіонерів до працюючих
2014	18073,3		13533,3		0,749
2015	16443,2	-9,019	12147,2	-10,242	0,739
2016	16276,9	-1,011	12296,5	1,229	0,755
2017	16156,4	-0,740	11766,8	-4,308	0,728
2018	16360,9	1,266	11725,4	-0,352	0,717